

สารบัญย่อ

ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
หมวดหนึ่ง วางฐานชีวิตให้มั่น	๑
กฎ ๑ เว้นชั่ว ๑๔ ประการ	๒
กฎ ๒ เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน	๔
กฎ ๓ รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ	๘
หมวดสอง นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย	๑๖
ก. จุดหมาย ๓ ชั้น	๑๖
ข. จุดหมาย ๓ ด้าน	๑๘
ชาวพุทธชั้นนำ	๒๐
ภาค ๒ ธรรมบุญชีวิต	๒๓
หมวดหนึ่ง คนกับความเป็นคน	๒๕
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ	๒๕
๒. คนสมบูรณ์แบบ	๒๘
หมวดหนึ่ง คนกับสังคม	๓๐
๓. คนมีศีลธรรม	๓๐
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม	๓๓
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน	๓๕
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี	๓๘
๗. คนผู้นำรัฐ	๔๐
หมวดสอง คนกับชีวิต	๔๔
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ	๔๔
๙. คนประสบความสำเร็จ	๔๘
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ	๕๐
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ	๕๓
๑๒. คนไม่หลงโลก	๕๘

(ฉ)

วิสัยธรรม

หมวดสาม คนกับคน

๖๑

๑๓. คนร่วมชีวิต

๖๑

๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล

๖๕

๑๕. คนสืบตระกูล

๖๗

๑๖. คนที่จะคบหา

๗๑

๑๗. คนงาน-นายงาน

๗๔

หมวดสี่ คนกับมรรคา

๗๕

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษ

๗๕

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา

๗๘

๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา

๘๒

๒๑. คนสืบศาสนา

๘๕

๒๒. คนถึงธรรม

๘๗

ภาค ๓ ภูมิธรรมชาวพุทธ

๙๙

ชุดที่ ๑ หลักใหญ่ที่ต้องรู้ไว้แต่ต้น

๑๐๑

ก. หลักนำศรัทธา

๑๐๑

ข. หลักนำปฏิบัติ

๑๐๙

ค. หลักวัตถุประสงค์หมาย

๑๑๔

ชุดที่ ๒ หลักปฏิบัติทั่วไป

๑๑๘

ชุดที่ ๓ หลักที่ต้องศึกษายิ่งขึ้นไป

๑๔๑

ก. ภูมิธรรมพื้นฐาน

๑๔๑

ข. โปธปฏิบัติ

๑๕๓

ค. ปฏิเวธภูมิ

๑๗๐

พิเศษ: ผู้ศรัทธาควรทราบ (สังเขปเนยสถาน 4)

๑๖๖

สารบัญพิสดาร

นิเทศพจน์	(ก)
คำนำ	(ค)
ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
หมวดหนึ่ง วางฐานชีวิตให้มั่น	๑
กฎ ๓ เว้นชั่ว ๓๔ ประการ	๒
ก. เว้นกรรมกิเลส ๔	๒
ข. เว้นอคติ ๔	๒
ค. เว้นอบายมุข ๖	๕
กฎ ๒ เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน	๕
ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา	๕
ก) รู้ทันมิตรเทียม	๕
ข) รู้ถึงมิตรแท้	๖
ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้	๖
กฎ ๓ รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ	๕
ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์	๖
ทิศที่ ๑ บิดามารดา	๖
ทิศที่ ๒ ครูอาจารย์	๑๐
ทิศที่ ๓ ภรรยา	๑๐
ทิศที่ ๔ มิตรสหาย	๑๒
ทิศที่ ๕ คนรับใช้และคนงาน	๑๒
ทิศที่ ๖ พระสงฆ์	๑๔
ข. เกื้อกูลกันประสานสังคม	๑๔
หมวดสอง นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย	๑๖
ก. จุดหมาย ๓ ชั้น	๑๖
ชั้นที่ ๑ จุดหมายขั้นตาเห็น	๑๖
ชั้นที่ ๒ จุดหมายขั้นเลยตาเห็น	๑๖
ชั้นที่ ๓ จุดหมายสูงสุด	๑๘
ข. จุดหมาย ๓ ด้าน	๑๘
ด้านที่ ๑ จุดหมายเพื่อตน	๑๘
ด้านที่ ๒ จุดหมายเพื่อผู้อื่น	๑๘
ด้านที่ ๓ จุดหมายร่วมกัน	๑๘
ชาวพุทธชั้นนำ	๒๐

(๗)

วิสัยธรรม

ภาค ๒ ธรรมบุญชีวิต

๒๓

หมวดนำ คนกับความเป็นคน

๒๕

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ (สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

๒๕

๒. คนสมบุรณ์แบบ (สมาชิกที่ดีของมนุษยชาติ)

๒๘

หมวดหนึ่ง คนกับสังคม

๓๐

๓. คนมีศีลธรรม (สมาชิกในหมู่อารยชน)

๓๐

ก. มีสุจริตทั้งสาม

๓๐

ข. ประพฤติตามอารยธรรม

๓๐

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕

๓๒

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม)

๓๓

ก. มีพรหมวิหาร

๓๓

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์

๓๔

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน (สมาชิกที่ดีของชุมชน)

๓๕

ก. พึ่งตนได้

๓๕

ข. อยู่ร่วมหมู่ด้วยดี

๓๖

๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี (สมาชิกที่ดีของรัฐ)

๓๘

ก. รู้หลักอธิปไตย

๓๘

ข. มีส่วนในการปกครอง

๓๙

๗. คนผู้นำรัฐ (พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

๔๐

ก. ทรงศุภพิทธราชธรรม

๔๐

ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ

๔๒

ค. ประกอบราชสังคหะ

๔๓

ง. ละเว้นอคติ

๔๓

หมวดสอง คนกับชีวิต

๔๔

๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ (ชีวิตที่เลิศล้ำสมบุรณ์)

๔๔

ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย

๔๔

ข. ภายในทรงพลัง

๔๖

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น

๔๗

๙. คนประสบความสำเร็จ (ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

๔๘

ก. หลีกเลี่ยงเจริญ

๔๘

ข. หลีกเลี่ยงสำเร็จ

๔๙

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)	(ผ)
ค. หลักแนวคิดโพธิญาณ	๔๙
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)	๕๐
ก. ขึ้นหาและรักษาสสมบัติ	๕๐
ข. ขึ้นแจงจัดสรรทรัพย์	๕๑
ค. ขึ้นจับจ่ายกินใช้	๕๑
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)	๕๓
ก. มีความสุขสี่ประการ	๕๓
ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ	๕๔
ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่	๕๕
ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง	๕๕
จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี	๕๖
๑๒. คนไม่หลงโลก (ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)	๕๘
ก. รู้ทันโลกธรรม	๕๘
ข. ไม่มองข้ามเทวทูต	๕๙
ค. คำนึงสูตรแห่งชีวิต	๖๐
หมวดสาม คนกับคน	๖๑
๑๓. คนร่วมชีวิต (คู่ครองที่ดี)	๖๑
ก. คู่สร้างคู่สม	๖๑
ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ	๖๒
ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี	๖๓
ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน	๖๓
จ. ภรรยาพึงได้รับน้ำใจ	๖๔
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล (หัวหน้าครอบครัวที่ดี)	๖๕
ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่	๖๕
ข. บุชาคคนที่เหมือนไฟ	๖๕
ค. ใส่ใจบุตรธิดา	๖๖
ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน	๖๖
จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ	๖๖
๑๕. คนสืบตระกูล (ทายาทที่ดี)	๖๗
ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า	๖๗
ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม	๖๘
ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบูรพการี	๖๙
ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๗๐

(ญ)

วิสัยธรรม

๑๖. คนที่จะคบหา (มิตรแท้มิตรเทียม)

๗๑

ก. มิตรเทียม

๗๑

ข. มิตรแท้

๗๒

ค. มิตรต่อมิตร

๗๓

๑๗. คนงาน-นายงาน (ลูกจ้าง-นายจ้าง)

๗๔

ก. นายจ้างพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน

๗๔

ข. คนรับใช้และคนงานมีน้ำใจช่วยเหลือนาย

๗๕

หมวดสี่ คนกับมรรคา

๗๕

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา (ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

๗๕

ก. เป็นกัลยาณมิตร

๗๕

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้

๗๖

ค. มีลีลาครุครบทั้งสี่

๗๖

ง. มีหลักตรวจสอบสาม

๗๗

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์

๗๗

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา (นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

๗๘

ก. รู้หลักคุณภาพของการศึกษา

๗๘

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา

๗๙

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา

๗๙

ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูต

๘๐

จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา

๘๑

๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา (อุบาสก อุบาสิกา)

๘๒

ก. เกื้อกูลพระ

๘๒

ข. กระทำบุญ

๘๒

ค. คੂੰพระศาสนา

๘๓

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ

๘๔

จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า

๘๔

๒๑. คนสืบศาสนา (พระภิกษุสงฆ์)

๘๕

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน

๘๕

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง

๘๕

๒๒. คนถึงธรรม (ผู้หมดกิเลส)

๘๗

บันทึกท้ายภาค

๙๐

แกลงความเป็นมา ๑

๙๓

แกลงความเป็นมา ๒

๙๕

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

(ฎ)

ภาค ๓ ภูมิธรรมชาวพุทธ

๙๙

ชุดที่ ๑ หลักใหญ่ที่ต้องรู้ไว้แต่ต้น

๑๐๑

ก. หลักน้อมรับ

๑๐๑

๑. [1.1] (พระ)รัตนตรัย และ ไตรสรณะ

๑๐๑

๒. [1.2] พุทธคุณย่อ: พุทธคุณ ๒ และ พุทธคุณ ๓

๑๐๒

๓. [1.3] พุทธคุณ ๑

๑๐๓

๔. [1.4] ธรรมคุณ ๖

๑๐๕

๕. [1.5] สังฆคุณ ๑

๑๐๖

ข. หลักน้อมปฏิบัติ

๑๐๕

๖. [1.6] ไตรสิกขา และ พุทธโอวาท ๓ ในระบบ สัทธรรม ๓ - ปาพจน์ ๒ - ไตรปิฎก

๑๐๙

๗. [1.7] วิธีปฏิบัติต่อทุกข์-สุข ๔

๑๑๓

ค. หลักวัตถุประสงค์

๑๑๔

๘. [1.8] เวปุลละ หรือ ไพบูลย์ ๒

๑๑๔

๙. [1.9] อัตถะ หรือ อรรถ ๓^๑

๑๑๔

๑๐. [1.10] อัตถะ หรือ อรรถ ๓^๒

๑๑๕

๑๑. [1.11] ภาวนา ๔ และ ภาวิต ๔

๑๑๖

ชุดที่ ๒ หลักปฏิบัติทั่วไป

๑๑๘

๑๒. [2.1] ธรรมมีอุปการะมาก ๒

๑๑๘

๑๓. [2.2] ธรรมคุ้มครองโลก ๒

๑๑๘

๑๔. [2.3] บุคคลหาได้ยาก ๒

๑๑๙

๑๕. [2.4] บุญกิริยาวัตถุ ๓ ขยายเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

๑๑๙

๑๖. [2.5] ทาน^๑

๑๒๑

๑๗. [2.6] ทาน ๒^๒

๑๒๑

๑๘. [2.7] ละ อกุศลมูล ๓ เจริญกุศลมูล ๓

๑๒๒

๑๙. [2.8] เว้น พุจริต ๓ ประพฤติ สุจริต ๓

๑๒๓

๒๐. [2.9] ศีล ๕ หรือ เบญจศีล

๑๒๔

๒๑. [2.10] ศีล ๘ หรือ อัฐศีล

๑๒๕

๒๒. [2.11] หลักเว้น อบายมุข ๖ ดำเนินใน วัฒนมุข ๖

๑๒๘

๒๓. [2.12] อคติ ๔

๑๓๐

๒๔. [2.13] พรหมวิหาร ๔

๑๓๐

๒๕. [2.14] สังคหวัตถุ ๔

๑๓๔

(ฎ)

วิสัยธรรม

๒๖. [2.15] ระบุนิวรรณ์ 5 พัฒนา ธรรมสมาธิ ขึ้นมาแทน

๑๓๖

๒๗. [2.16] อุบาทกกรรม 5 และ สัมปยุตธรรม 7

๑๓๘

ชุดที่ ๓ หลักที่ต้องศึกษายิ่งขึ้นไป

๑๔๑

ก. ภูมิธรรมพื้นฐาน

๑๔๐

๒๘. [3.1] อริยสังข์ 4; กิจในอริยสังข์ 4; ธรรม จัดตามกิจในอริยสังข์ 4

๑๔๑

๒๙. [3.2] ธรรมนิยาม 3; ไตรลักษณ์; นิยาม 5

๑๔๕

๓๐. [3.3] จันท์ 5 หรือ เบญจจันท์

๑๔๙

---. [๓.๔] อายุขณะภายใน 6 และ อายุขณะภายนอก 6

๑๕๐

๓๑. [3.4] ทวาร/ผัสสทวาร 6 และ ทวาร/กรรมทวาร 3

๑๕๐

ข. โปธิปฏิบัติ

๑๕๓

๓๒. [3.5] โปธิปักขิยธรรม 37

๑๕๓

๓๓. [3.6] ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ 2, บุพนิมิตแห่งมรรค 7 และ วุฒิ 4

๑๕๖

๓๔. [3.7] มรรคมือองค์ 8 หรือ อัญญาสิกขมรรค

๑๖๐

๓๕. [3.8] สติปัญญา 4

๑๖๒

๓๖. [3.9] (สัมมป)ปธาน 4

๑๖๔

๓๗. [3.10] อิทธิบาท 4

๑๖๕

๓๘. [3.11] อินทรีย์ 5 และ พละ 5

๑๖๖

๓๙. [3.12] โพชฌงค์ 7

๑๖๗

๔๐. [3.13] ภาเวตัพพธรรม 2

๑๖๘

ค. ปฏิเวธภูมิ

๑๗๐

๔๑. [3.14] สังโยชน์ 10

๑๗๐

๔๒. [3.15] สุข 2

๑๗๓

๔๓. [3.16] นิพพาน 2

๑๗๓

๔๔. [3.17] อริยมุคค 4-8-2

๑๗๔

พิเศษ: ผู้ศรัทธาควรทราบ

๑๗๖

๔๕. [4.1/๔๕] สังเวชนียสถาน 4

๑๗๖

ความเป็นมา และลักษณะทั่วไปของ "ภูมิธรรมชาวพุทธ"

๑๗๗

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

๑๘๐

ภาค ๑

วินัยชาวพุทธ

วินัยชาวพุทธ

*

พระสงฆ์มีวินัยของพระภิกษุ ที่จะต้องประพฤติให้เป็นผู้มีศีล
ชาวพุทธทั่วไป ก็มีวินัยของคฤหัสถ์ ที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นมาตรฐาน

หมวดหนึ่ง

วางฐานชีวิตให้มั่น

ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมสร้างสรรค์สังคม
ให้เจริญมั่นคง ตามหลัก วินัยของคฤหัสถ์ (คิหิวินัย) ดังนี้

กฏ ๑: เว้นชั่ว ๑๔ ประการ

ก. เว้นกรรมกิเลส (บาปกรรมที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง) ๔ คือ

- ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)
- ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอทินนาทาน)
- ไม่ประพฤติผิดทางเพศ (เว้นกาเมสุมิจฉาจาร)
- ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข. เว้นอคติ (ความลำเอียง/ประพฤติคลาดธรรม) ๔ คือ

- ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)

THE BUDDHIST'S DISCIPLINE

Just as Buddhist monks have the monks' discipline to observe to be virtuous, so Buddhists in general have the lay people's discipline to keep as code of standards.

SECTION ONE

Laying a Firm Foundation for Life

Buddhists are supposed to lead good lives and contribute to the growth and stability of society in accordance with the lay people's discipline (gihivinaya) as follows.

Law 1: Refraining from 14 kinds of evils.

- A. Refraining from the four kinds of *kammakilesa* (evil deeds that defile one's life), namely:
 - 1. One does not do bodily harm or take life (i.e. abstaining from *pāṇātipāta*).
 - 2. One does not steal or violate property rights (i.e. abstaining from *adinnādāna*).
 - 3. One does not commit sexual misconduct (i.e. abstaining from *kāmesumicchācāra*).
 - 4. One does not speak falsely, lie or deceive (i.e. abstaining from *musāvāda*).
- B. Refraining from the four kinds of *agati* (bias or deviant conduct), namely:
 - 1. One is not biased on account of like (i.e. being without *chandā-gati*).
 - 2. One is not biased on account of hate (i.e. being without *dosā-gati*).
 - 3. One is not biased on account of fear (i.e. being without *bhayāgati*).
 - 4. One is not biased on account of folly (i.e. being without *mohāgati*).

ค. เว้นอบายมุข (ช่องทางเสื่อมทรัพย์อัปชีวิต) ๖ คือ

๑. ไม่เสพติดสุรายาเมา
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
๔. ไม่หลงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

กฏ ๒: เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน

ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา คบคนที่จะนำชีวิตไปในทางแห่งความเจริญและสร้างสรรค์ โดยหลีกเลี่ยงมิตรเทียม คบหาแต่มิตรแท้ คือ

๑. **รู้ทันมิตรเทียม หรือ คัตรูผู้มาในร่างมิตร** (มิตรปฏิรูปก์) ๔ ประเภท

๑) **คนปอกลอก** มีแต่ชนเอาของเพื่อนไป มีลักษณะ ๔

- (๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- (๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
- (๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
- (๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

๒) **คนดีแต่พูด** มีลักษณะ ๔

- (๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
- (๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
- (๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
- (๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓) **คนหัวประจบ** มีลักษณะ ๔

- (๑) จะทำชั่วก็เออออ
- (๒) จะทำดีก็เออออ
- (๓) ต่อหน้าสรรเสริญ
- (๔) ลับหลังนินทา

- C. Refraining from the six kinds of *apāyamukha* (channels to the ruin of property and life), namely:
1. One is not addicted to drink or drugs.
 2. One does not revel, oblivious to time.
 3. One is not bent only on entertainment.
 4. One does not indulge in gambling.
 5. One does not consort with evil friends.
 6. One does not constantly laze around.

Law 2: Preparing resources for life on two fronts.

A. Choosing the people with whom one is to associate. One should associate with people who will guide one's life along a path that is prosperous and constructive, by avoiding false friends and associating only with true friends as follows:

1. Recognizing the four kinds of false friends or enemies in the guise of friends (mittapaṭirūpaka):

- 1) **The out-and-out robber**, who only takes from his friend, has four features
 - (1) He thinks only of taking.
 - (2) He gives just a little only to gain a lot.
 - (3) Only when he himself is in danger does he help his friend out.
 - (4) He associates with his friend only for his own sake.
- 2) **The smooth talker** has four features:
 - (1) He talks only of what is done and gone.
 - (2) He talks only of what has not yet come.
 - (3) He offers help that is of no use.
 - (4) When his friend has some business in hand, he always makes excuses.
- 3) **The flatterer** has four features:
 - (1) He consents to [his friend's] doing wrong.
 - (2) He consents to his doing right.
 - (3) He praises him to his face.
 - (4) He disparages him behind his back.

- ๔) **คนชวนฉิบหาย** มีลักษณะ ๔
- (๑) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
 - (๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
 - (๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
 - (๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

๒. **รู้ถึงมิตรแท้ หรือ มิตรด้วยใจจริง** (สุทนต์มิตร) ๔ ประเภท

- ๑) **มิตรอุปการะ** มีลักษณะ ๔
 - (๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
 - (๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
 - (๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
 - (๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
- ๒) **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** มีลักษณะ ๔
 - (๑) บอกความลับแก่เพื่อน
 - (๒) รักษาความลับของเพื่อน
 - (๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
 - (๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้
- ๓) **มิตรแนะนำประโยชน์** มีลักษณะ ๔
 - (๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
 - (๒) แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
 - (๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
 - (๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
- ๔) **มิตรมีใจรัก** มีลักษณะ ๔
 - (๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
 - (๒) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
 - (๓) เขาคิดเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
 - (๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

4) **The leader to ruin** has four features:

- (1) He is a companion in drinking.
- (2) He is a companion in nightlife.
- (3) He is a companion in frequenting shows and fairs.
- (4) He is a companion in gambling.

2. *Knowing of the four kinds of true friends or friends at heart (suhadamitta):*

1) **The helping friend** has four features:

- (1) When his friend is off guard, he guards him.
- (2) When his friend is off guard, he guards his property.
- (3) In times of danger, he can be a refuge.
- (4) When some business needs to be done, he puts up more money than requested.

2) **The friend through thick and thin** has four features:

- (1) He confides in his friend.
- (2) He keeps his friend's secrets.
- (3) He does not desert his friend in times of danger.
- (4) He will give even his life for his friend's sake.

3) **The good counselor** has four features:

- (1) He restrains his friend from doing evil or harm.
- (2) He encourages him in goodness.
- (3) He makes known to his friend what he has not heard before.
- (4) He points out the way to happiness, to heaven.

4) **The loving friend** has four features:

- (1) When his friend is unhappy, he commiserates.
- (2) When his friend is happy, he is happy for him.
- (3) When others criticize his friend, he comes to his defense.
- (4) When others praise his friend, he joins in their praise.

ข. จัดสรรทรัพย์ ที่หามาได้ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์ ตั้งฝั่งเก็บรวมน้ำหวานและเกสร

ขั้นที่ ๒ เมื่อทรัพย์เก็บก่อก้อนขึ้นตั้งจอมปลวก ฟังวางแผนใช้จ่าย คือ

- ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง และทำความดี
- ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การงานประกอบกิจการอาชีพ
- ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็น

กฎ ๓: รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ

ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์ ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะทั้ง ๖ คือ

ทิศที่ ๑ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา ฟังเคารพ**บิดามารดา** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหน้า ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาอนุเคราะห์บุตร ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระเมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

B. Allocating the wealth one has acquired through right livelihood as follows:

Stage 1: One should be diligent in earning and saving just as bees collect nectar and pollens.

Stage 2: When one's wealth accrues like a termites' mound, expenditure should be planned thus:

- **One portion** to be used for supporting oneself, supporting one's family, taking care of one's dependents and doing good works.
- **Two portions** to be used for one's career, earning one's living.
- **One portion** to be put aside as a guarantee for one's life and business in times of need.

Law 3: Maintaining one's relations towards the six directions.

A. Rendering all the directions secure and peaceful by performing the duties towards the people related to one in due accordance with their six respective positions:

1st direction: *As a son or daughter, one should honor one's parents, who are likened to the "forward direction," as follows:*

1. Having been raised by them, one looks after them in return.
2. One helps them in their business and work.
3. One continues the family line.
4. One conducts oneself as is proper for an heir.
5. After their passing away, one makes offerings, dedicating the merit to them.

Parents help their children by:

1. Cautioning and protecting them from evil.
2. Nurturing and training them in goodness.
3. Providing them with an education.
4. Seeing to it that they obtain suitable spouses.
5. Bequeathing the inheritance to them at the proper time.

ทิศที่ ๒ ในฐานะที่เป็นศิษย์ ฟังแสดงความเคารพนับถือ**ครูอาจารย์** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องขวา ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรีक्षा ซักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประนินัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจสำคัญ

อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ

ทิศที่ ๓ ในฐานะที่เป็นสามี ฟังให้เกียรติบำรุง**ภรรยา** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหลัง ดังนี้

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองานทุกอย่าง

2nd direction: *As a student, one should show reverence to one's teacher, who is likened to the "right direction," as follows:*

1. One rises to greet the teacher and shows respect to him.
2. One approaches the teacher to attend him, serve him, consult him, query him, receive advice from him, etc.
3. One hearkens well so as to cultivate wisdom.
4. One serves the teacher and runs errands for him.
5. One learns the subject respectfully and earnestly, giving the task of learning its due importance.

A teacher supports his students by:

1. Teaching and training them to be good.
2. Guiding them to thorough understanding.
3. Teaching the subject in full.
4. Encouraging the students and praising their merits and abilities.
5. Providing a protection for all directions; that is, teaching and training them so that they can actually use their learning to make a living and know how to conduct themselves well, having a guarantee for smoothly leading a good life and attaining happiness and prosperity.

3rd direction: *As a husband, one should honor and support one's wife, who is likened to the "rearward direction," as follows:*

1. One honors her in accordance with her status as wife.
2. One does not look down on her.
3. One does not commit adultery.
4. One gives her control of household concerns.
5. One gives her occasional gifts of ornaments and clothing.

A wife supports her husband by:

1. Keeping the household tidy.
2. Helping the relatives and friends of both sides.
3. Not committing adultery.
4. Safeguarding any wealth that has been acquired.
5. Being diligent in all her work.

ทิตที่ ๔ ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อ**มิตรสหาย** ผู้เปรียบเสมือนทิต
เบื้องซ้าย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ที่ตอบ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทิตที่ ๕ ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุง**คนรับใช้** และ**คนงาน** ผู้เปรียบเสมือน
ทิตเบื้องล่าง ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

คนรับใช้ และ**คนงาน** แสดงน้ำใจต่อนายงาน ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่น่าพอใจให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

4th direction: *As a friend, one should conduct oneself towards one's friends, who are likened to the "left direction," as follows:*

1. One shares with them.
2. One speaks kindly to them.
3. One helps them.
4. One is constant through their ups and downs.
5. One is faithful and sincere.

Friends reciprocate by:

1. Protecting their friend when he is off guard.
2. Protecting their friend's property when he is off guard.
3. Being a refuge in times of danger.
4. Not deserting their friend in times of hardship.
5. Respecting their friend's family and relatives.

5th direction: *As an employer, one should support one's servants and employees, who are likened to the "lower direction," as follows:*

1. One assigns them work in accordance with their strength, sex, age and abilities.
2. One pays them wages commensurate with their work and adequate for their livelihood.
3. One grants them fringe benefits by, for example, providing medical care in times of sickness.
4. One shares with them a portion of any extra gain.
5. One gives them appropriate holidays and time to rest.

A servant or employee helps his employer by:

1. Starting work before him.
2. Stopping work after him.
3. Taking only what is given by his employer.
4. Doing his job well and seeking ways to improve on it.
5. Spreading a good reputation about his employer and his business.

ทิตที่ ๖ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน ฟังแสดงความเคารพนับถือต่อ**พระสงฆ์** ผู้เปรียบเสมือนทิตเบื้องบน ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้มีความสุขความเจริญ

ข. เกื้อกูลกับประสานสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมสร้างสรรค์สังคม ให้สงบสุขมั่นคงสามัคคีมีเอกภาพ ด้วย**สังคหวัตถุ ๔** คือ

๑. **ทาน** เพื่อแบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยของ)
๒. **ปิยวาจา** พูดอย่างรักกัน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)
๓. **อัตถจริยา** ทำประโยชน์แก่เขา (ช่วยด้วยกำลังแรงงาน)
๔. **สมานัตตตา** เอาตัวเข้าสมาน (ช่วยด้วยร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหา เสมอกันโดยธรรม และร่วมสุขร่วมทุกข์กัน)

6th direction: *As a Buddhist, one should show reverence to the monks, who are likened to the “upper direction,” as follows:*

1. One acts towards them with goodwill.
2. One speaks to them with goodwill.
3. One thinks of them with goodwill.
4. One receives them willingly.
5. One supports them with the four requisites [almsfood, robes, shelter and medicine].

Monks help lay people by:

1. Enjoining them from evil actions.
2. Enjoining them in goodness.
3. Assisting them with kind intentions.
4. Making known to them things not heard before.
5. Explaining and clarifying things they have already heard.
6. Pointing out the way to heaven, teaching them the way to happiness and prosperity.

B. Helping one another for social harmony, i.e. helping one another and contributing to creating social peace, stability and unity according to the four principles for helpful integration (*saṅgahavatthu*), namely:

1. *dāna*: giving, sharing (helping through money and material goods).
2. *piyavācā*: amicable speech (helping through words).
3. *atthacariyā*: helpful action (helping through physical or mental effort).
4. *samānattatā*: participation (helping through participation in constructive action and problem solving; being equal by virtue of the Dhamma and sharing both weal and woe).

หมวดสอง

นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย

ก. **จุดหมาย ๓ ปี** ดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมาย (อัตถะ) ๓ ชั้น คือ

ขั้นที่ ๑ ทิฏฐิธัมมิกัตถะ จุดหมายชั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบัน

- ก) **มีสุขภาพดี** ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืน
- ข) **มีเงินมีงาน** มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) **มีสถานภาพดี** เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
- ง) **มีครอบครัวผาสุก** ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ทั้ง ๔ นี้ พึ่งให้เกิดมีโดยธรรม และใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

ขั้นที่ ๒ สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลยตาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า

- ก) มีความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ไม่อ้างว้างเลื่อนลอย มีหลักยึดเหนี่ยว ให้เข้มแข็งมั่นใจ ด้วย**ศรัทธา**
- ข) มีความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การอันดีงาม ด้วย**ความสุจริต**
- ค) มีความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้ทำประโยชน์ตลอดมา ด้วย**น้ำใจเสียสละ**
- ง) มีความกล้าวกกล้ามั่นใจ ที่จะแก้ไขปัญหา นำชีวิตและภารกิจไปได้ ด้วย**ปัญญา**
- จ) มีความโล่งจิตมั่นใจ มีทุนประกันภาพใหม่ ด้วยได้ทำไว้แต่**กรรมที่ดี**

SECTION TWO

Steering Life to Its Objectives

A. Three levels of objectives. *One should conduct one's life so as to attain the three levels of objectives (attha) as follows:*

Level 1: *ditṭhadhammikattha*, i.e. the temporal objective or present benefit

- A) Enjoying good health, physical fitness, freedom from maladies, and longevity.
- B) Having work and income, having honest livelihood, and being economically self-reliant.
- C) Having good status, and gaining the respect of society.
- D) Having a happy family, establishing a good reputation of one's family.

All the four objectives above should be righteously achieved and utilized for the sake of oneself and others.

Level 2: *samparāyikattha*, i.e. the spiritual objective or further benefit.

- A) Being endowed with warmth, deep appreciation and happiness; being not lonesome or unfirm; having an ideal to adhere to so as to be strong with *faith*.
- B) Being proud of a clean life, of having done only wholesome deeds with *virtue*.
- C) Being gratified in a worthwhile life, in having always done what is beneficial with *sacrifice*.
- D) Being courageous and confident to resolve problems as well as conduct one's life and duties with *wisdom*.
- E) Being secure and confident in having a guarantee for the future life in consequence of having done only *good deeds*.

ขั้นที่ ๓ *ปรมาตมะ* จุดหมายสูงสุด หรือ **ประโยชน์อย่างยิ่ง**

- ก) ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปร ก็ไม่หวั่นไหว มีใจเกษมศานต์มั่นคง
- ข) ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิตใจ ให้ผิดหวังโศกเศร้า มีจิตโล่งโปร่งเบาเป็นอิสระ
- ค) สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้
- ง) รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา

ถ้าบรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่ ๒ ขึ้นไป เรียกว่าเป็น **“บัณฑิต”**

ข. จุดหมาย ๓ ด้าน จุดหมาย ๓ ขั้นนี้ พึ่งปฏิบัติให้สำเร็จครบ ๓ ด้าน คือ

ด้านที่ ๑ *อัตตัตถะ* **จุดหมายเพื่อตน** หรือ **ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึ่งทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปให้ได้ให้ถึง

ด้านที่ ๒ *ปรัตถะ* **จุดหมายเพื่อผู้อื่น** หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึ่งช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้ให้ถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปตามลำดับ

ด้านที่ ๓ *อุภยัตถะ* **จุดหมายร่วมกัน** หรือ **ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ซึ่งพึ่งช่วยกันสร้างสรรค์ บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น

Level 3: *paramattha*, i.e. the highest objective or greatest benefit:

- A) Having a secure, peaceful and stable mind, unshaken even when affected by the ways of the world or confronted with vicissitudes or changes.
- B) Not being so distressed by clinging or attachment as to feel disappointed or sorrowful; having a mind that is relieved, clear, buoyant and free.
- C) Being refreshed, cheerful, not sullen or depressed; being radiant and free from suffering; enjoying genuine bliss.
- D) Being well aware of causes and conditions and acting accordingly; leading a life that is impeccable and bright; conducting oneself with wisdom.

One who is able to attain from the second level of benefit upwards is known as a wise man (paṇḍita).

B. Three fronts of objectives. These three levels of objectives should be realized on all three fronts:

1st front: *attattha*, i.e. the objective for oneself or one's own benefit; the three levels of benefits explained above, which one should realize for oneself or develop one's life to attain.

2nd front: *parattha*, i.e. the objective for others or other people's benefit; i.e. the three levels of benefits explained above, which one should help other people successively achieve by guiding and encouraging them to develop their lives.

3rd front: *ubhayattha*, i.e. the mutual objective or benefit to both parties; the collective benefit, happiness and virtue of the community or society, including environmental conditions and factors, which we should help create and conserve in order to help both ourselves and others advance to the three levels of objectives mentioned above.

ชาวพุทธชั้นนำ

ชาวพุทธที่เรียกว่า อุบาสก และอุบาสิกา นับว่าเป็นชาวพุทธชั้นนำ จะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลัก ให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป นอกจากรักษาวินัยชาวพุทธแล้ว ต้องมี**อุบาสกธรรม ๕** ดังนี้

๑. **มีศรัทธา** เชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มัวมลาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด
๒. **มีศีล** นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัมมาชีพแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุน้อยลง ลดการเบียดเบียน และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น
๓. **ไม่ถืองมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม** มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโศกกลางเรื่องขลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจดลบันดาล
๔. **ไม่แสวงหาพาหิรทักษิไฉนย์** ไม่ใช่คิดว่าเขตบุญหนุนหลังผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ นอกหลักพระพุทธศาสนา
๕. **ชวนช่วยในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา** ใส่ใจริเริ่ม และสนับสนุนกิจกรรมการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หมายเหตุ:

- ๙ **วินัยของคฤหัสถ์** คือ คีหิวินัย ได้แก่พระพุทธโอวาทใน "สังคาลกสูตร" พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ (ที่.ปว. ๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗)
- ๑๐ "อุบาสกธรรม ๕" มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ (อง.ป/นจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

BUDDHISTS OF THE LEADING TYPE

Those Buddhists who are referred to as upāsaka and upāsikā [Buddhist lay followers] are considered Buddhists of the leading type. They must be steadfast and firmly established in the [Buddhist] principles to serve as examples for Buddhists in general. Apart from observing the Buddhist's discipline, they must possess the five qualities of Buddhist lay followers (upāsakadhamma) as follows:

1. They have faith, their belief being endowed with wisdom; they are not given to blind faith; they have confidence in the Triple Gem [the Buddha, the Dhamma and the Sangha], neither being shaken nor faltering; they adhere to the Dhamma as the principal and supreme cause.

2. They have morality; apart from maintaining themselves in the Five Precepts and righteous livelihood, they should undertake the Eight Observances on due occasions to develop themselves so that their lives and happiness depend less on material needs, thus reducing harm and increasing beneficence towards others.

3. They do not get carried away by superstition; they believe in deeds, aspiring to results from their own deeds through their own effort in a rational way; they are not excited by wildly rumored superstition, talismans or lucky charms; they do not aspire to results from praying for miracles.

4. They do not seek the gift-worthy outside of this teaching; they do not grasp at fields of merit, miracle workers or holy personalities that are outside the Buddhist principles.

5. They apply themselves to supporting and helping with the Buddhist cause; they attend to, initiate and support charity work in accordance with the teaching of the Perfectly Enlightened One.

Notes

- *The Buddhist's Discipline*, a simplified version of "Part I: The Buddhist's Life Standards" in *A Constitution for Living* (revised in 1997), was completed on August 10, 2000. Then Dr. Somseen Chanawangsa revised the original English version to bring it in line with the present revised edition.
- The lay people's discipline, *gīhīvanaya*, is the Buddha's teaching in the *Siṅgālakasutta* [D.III.180–193].
- The five *upāsakadhamma* is from [A.III.206].

ภาค ๒

ธรรมานุญชีวิต

หมวดนำ

คนกับความเป็นคน

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ

(สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ *ลึษา* หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว ถือว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์

มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ผู้เป็นสมาชิกใหม่ของมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทูน ๗ ประการ ที่เรียกว่า *แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม* หรือ *รุ่งอรุณของการศึกษา* ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

๑. *กัลยาณมิตรตตา* (มีกัลยาณมิตร) **แสงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี** คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้นแต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมกับกัลยาณชน ที่จะมีอิทธิพลชักนำ และชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์

๒. **ศีลสัมปทา** (ทำศีลให้ถึงพร้อม) **มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต** คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศีลขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยภาพสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. **ฉันทสัมปทา** (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) **มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์** คือ เป็นผู้มีความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิดจะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้น้ำแห่งความมัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อินทรีย์ มีตาที่ดู หูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการทำสิ่งดีงาม ด้วยการใฝ่ส่องและมือในการสร้างสรรค์

๔. **อัตตสัมปทา** (ทำตนให้ถึงพร้อม) **มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้** คือ ระลึกรู้และยอมรับความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบากอุปสรรคและปัญหา เป็นจุดเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕. **ทิวฏฐิตัมปทา** (ทำทิวฏฐิตัมปทาให้ถึงพร้อม) **ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรก็ตามเหตุและผล** คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ถึงงามมีเหตุผลอย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรองสืบสวนค้นคว้าเป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาลชะตากรรม กับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะฝืนทำให้สำเร็จและถึงงามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและที่ทำ ถึงสำเร็จก็ไม่หลงลอย ถึงพลาดก็ไม่หงอยงง ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่วุ่นวายโวยวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตามกระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

๖. **อัปปรมาทสัมปทา** (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) **ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท** คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้งของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้หนึ่งนอนใจอยู่ไม่ได้ และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้นขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลาทั้งคืนวันที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. **โยนิโสมนสิการสัมปทา** (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) **ฉลาดคิด แยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง** คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็นคิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็นความจริง หรือเพื่อให้เห็นแง่มุมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถแก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญา ที่จะทำให้พึงตนเองและเป็นที่ยิ่งของคนอื่นได้

(ส.ม. ๑๙/๑๒๙-๑๓๖/๓๖-๓๗)

๒. คนสมบูรณ์แบบ

(สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติ)

คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ มีธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. **ธัมมัญญูตา รู้หลักและรู้จักเหตุ** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. **อัตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้หน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. **อิตถัญญูตา รู้ตน** คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงาม

ถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. **มัตตัญญูตา รู้ประมาณ** คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้ๆจริงที่พึงต้องการ โดยมีใจเพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. **กาลัญญูตา รู้กาล** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. **ปริสัญญูตา รู้ชุมชน** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุม และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมนุม และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับ ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ๆ เป็นต้น

๗. **บุคคัลญูตา รู้บุคคล** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คดีอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

ธรรม ๗ ข้อนี้ เรียกว่า **สัปปริสธรรม** แปลว่า ธรรมของสัปปริสชน คือ คนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์

หมวดหนึ่ง

คนกับสังคม

*

๓. คนมีศีลธรรม

(สมาชิกในหมู่อารยชน)

คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือ คุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติดชอบ ๓ ประการ

๑. **กายสุจริต** ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ตั้งามถูกต้อง ประพฤติดชอบ ด้วยกาย

๒. **วจีสุจริต** ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ตั้งามถูกต้อง ประพฤติดชอบ ด้วยวาจา

๓. **มโนสุจริต** ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ตั้งามถูกต้อง ประพฤติดชอบ ด้วยใจ

(ที่.ป. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗)

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

• ทางกาย ๓

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารััดเอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหวงแทนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

• ทางวาจา ๔'

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่มุ่งใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ

๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย; พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง

๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

• ทางใจ ๓

๘. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้อะไร; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่เมตตา มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** (ทางทำกรรมดี) บ้าง **ธรรมจริยา** บ้าง **อารยธรรม** บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็น วชิสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต

(ม.ม. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓)

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจรรยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทาง วาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้ั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวากาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก **ศีล ๕** ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจรรยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็น คนมีศีลธรรม คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิต และร่างกาย

๒. เว้นจากอกุศลนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. เว้นจากมูสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมีเมาลึงเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

(อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๒/๒๒๗)

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม

(สมาชิกที่ดีของสังคม)

สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. **มีพรหมวิหาร** คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้

๑. เมตตา **ความรัก** คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือ ให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา **ความสงสาร** คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบาปัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา **ความเบิกบานพลอยยินดี** เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจ เข้มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็ พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา **ความมีใจเป็นกลาง** คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิต เรียบสมาธิเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม*

(ที.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕)

* กรณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดี ต่างชวนชวนในหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางที่เฉยคอยดูโดยสงบ ไม่เข้าซี้จู้จี้ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาข้อหนึ่งว่า อุเบกขานั้น เหมือนดั่งนายสารถี เมื่อม้าวิ่งถูกทางเรียบสนิท ก็นั่งคุมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่ โดยนัยนี้ จึงแสดงความหมายของอุเบกขาอย่างคลุมความว่า ความรู้จักวางที่เฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลสมควรแก่ความรับผิดชอบของตน

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนั้นแล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า **สังคหัตถุ ๔** อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. **ทาน ให้ปัน** คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. **ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน** คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สนิทสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. **อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา** คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. **สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน** คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

(ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗)

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน

(สมาชิกที่ดีของชุมชน)

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มี
ธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. พึ่งตนได้ คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่
ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระแก่หมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติ
ธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า **นาถกรณธรรม**) ๑๐ ประการ คือ

๑. **ศีล ประพฤติดีมีวินัย** คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทาง
วาจา มีวินัย และประกอบสัมมาชีพ

๒. **พหุสัจจะ ได้ศึกษาศดับมาก** คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังมาก
อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใด ก็ศึกษาให้ชำซ่อง มี
ความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. **กัลยาณมิตรตตา รู้จักคบคนดี** คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา
เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับและถือ
เยี่ยงอย่างสิ่งแวดลอมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. **โสวจัสตตา เป็นคนที่พูดกันง่าย** คือ ไม่ต้องรู้กระด้าง รู้จักรับฟัง
เหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. **กิงกรณียะสุ ทักขตา ขวนขวายกิจของหมู่** คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระ
และกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญา
ไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖. **ธรรมกามตา เป็นผู้ใคร่ธรรม** คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกลึกสนิทสนมสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. **วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน** คือ ขยันหมั่นเพียร พยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘. **สันตภูตฺถิ มีสันโดษรู้พอดี** คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. **สติ มีสติคงมั่น** คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมมถลาลงในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. **ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์** คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณญาณ

(ที่.ปา. ๑๑/๓๕๗/๒๘๑)

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า **สาราณียธรรม** (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกรู้ถึงกัน) ๖ ประการ คือ

๑. **เมตตาทายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา** คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. **เมตตาวจีกรรม พุดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. **เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. **สาธาณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้** คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. **ศีลสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา** คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. **ทิวฐีสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้** คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗)

๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี

(สมาชิกที่ดีของรัฐ)

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. **รัฐหลักอริปไตย** คือ รัฐหลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า **อริปไตย ๓** ประการ* ดังนี้

๑. **อัตตาธิปไตย** **ถือตนเป็นใหญ่** คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งทีเนื่องด้วยตน เป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

๒. **โลกาธิปไตย** **ถือโลกเป็นใหญ่** คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. **ธรรมาธิปไตย** **ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มซัดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความสามารถที่ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย

(ที่.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๒ หน้า ๕๐

ข. มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเลื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า **อปริหานิยธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ
๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน
๓. ไม่ถืออำนาจใจใคร่ต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม
๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง
๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก
๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนิยสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ ระวังให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี
๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(ที่.ม. ๑๐/๖๘/๘๖)

นอกจากนี้ พึงประพடுத்தตนเป็นผู้ครองเรือนและหัวหน้าครอบครัวที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๒ ว่าด้วยคนครองเรือนที่เลิศล้ำ โดยเฉพาะข้อ จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

๗. คนผู้นำรัฐ

(พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งตั้งแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนถึงนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. ทรงทศพิธราชธรรม คือ มีคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือ **ราชธรรม** (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. **ทาน ให้ปันช่วยประชา** คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มีใช้เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนถึงให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. **ศีล รักษาความสุจริต** คือ ประพฤติดีงาม สำรวมกายและวจีหาวรรค ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตตัตถิคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. **ปริจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ** คือ สามารถเสียสละความสุข สำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. **อาชชวะ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง** คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. **มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน** คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่ริยาสุภาพนุ่มนวล

ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยาเกรง

๖. **ตบะ พันมัวเมาด้วยเผากิเลส** คือ แผลดเผากิเลสตัณหา มีให้เข้ามาครอบงำจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่ายๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. **อภังการะ ถือเหตุผลไม่โกรธา** คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุน่ วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุ่มุราบเรียบตามธรรม

๘. **อวิหิงสา มือหิงสน่าร่มเย็น** คือ ไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. **ขันติ ข้านะเช็ญด้วยขันติ** คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายนำเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกย่ำถูกหยันด้วยถ้อยคำเลียดลีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดทําลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจการนี้ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. **อวิโรธนะ มิปฏิบัติคลาดจากธรรม** คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนาโดยชอบธรรม ก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลัก หนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้ายลามลัการะหรืออิฏฐารมณีนอิฏฐารมณีใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

(พ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖)

ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า **จักรวรรดิวัตร** (ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ) ๕ ประการ* คือ

๑. **ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพ ธรรม เคารพธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. **ธรรมมีการรักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม** คือ จัดอำนาจการรักษา คุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน** ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมนชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท้าสัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. **อธรรมการปฏิเสชนา ห้ามกั้นการอารธม** คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี

๔. **ชนานุประทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้** มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. **ปริบัจฉา ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา** แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมั่นเมตตา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไถ่ถามหาความรู้หาความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๓ หน้า ๙๑

** หมายถึง พระมหากษัตริย์ หรือคนในครอบครัวและในปกครองส่วนตัว ซึ่งพึงคุ้มครอง โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน

เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดั่งงาม และเป็นไป เพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

(ที่.ป. ๑๑/๓๕/๖๕)

ค. ประกอบราชสังคหะ คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร์ ให้ประชาชาติดำรงอยู่ใน เอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า **ราชสังคหัตถุ** (หลักการ สงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ

๑. **สัสสมะระ จลตบารุงธัญญาหาร** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะ บำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. **ปฐิมะระ จลตบารุงข้าราชการ** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุง ข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. **สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผสานประชาชนไว้ด้วย นโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชย- กรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. **วาชไปยะ มีวาทะตุดตีมีใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลาย ใถ่ถามทุกข์สุขราษฎร์ทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุ ผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริม ความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

(ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐)

ง. ละเว้นอคติ นักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความ ประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ

๑. ฉันทาคติ	ลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติ	ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ	ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
๔. ภยาคติ	ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

(ที่.ป. ๑๑/๑๗๖/๑๗๖)

หมวดสอง

คนกับชีวิต

*

๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ

(ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)

คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรันพรึงแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า **อรรถะ** หรือ **อรรถ ๓** คือ

๑. **ทิวฐัมมิกัตถะ** **จุดหมายขั้นตาเห็น** หรือ **ประโยชน์ปัจจุบัน** ที่สำคัญ คือ

- ก) **มีสุขภาพดี** ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ข) **มีเงินมีงาน** มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) **มีสถานภาพดี** ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ง) **มีครอบครัวผาสุก** ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ทั้งหมดนี้ พึ่งให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. **สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลียดาเห็น** หรือ **ประโยชน์เบื้องต้น** ที่ เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ

- ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ข) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพัตแต่การดิงามสุจริต
- ค) ความอิมใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- ง) ความแก้วกล้ำม่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป
- จ) ความโปร่งโล่งม่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่

๓. **ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด** หรือ **ประโยชน์อย่างยิ่ง** คือ การมีปัญญา รู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

- ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ
- ข) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด
- ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อรรถะ ๓ ชั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. **อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน** หรือ **ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลู่ถึง

๒. **ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น** หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. **อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน** หรือ **ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ชั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้เกิด

แสงวประโยชน์ตนส่งผลกระทบต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุล่วงปรมาตม์ คือประโยชน์สูงสุด

(พ.จ. ๓๐/๗๕๕/๓๘๙)

ข. ภายในทรงพลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า **พลัง** (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ

๑. **ปัญญาพลัง กำลังปัญญา** คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผล และสภาพความจริง

๒. **วิริยพลัง กำลังความเพียร** คือ เป็นผู้ประกอบกิจการหน้าที่การทำงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนที่ถ้อย

๓. **อนวัชชพลัง* กำลังสุจริต** หรือกำลังความบริสุทธิ์ คือมีความประพฤติและหน้าที่การทำงาน สุจริตไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. **สังคหพลัง กำลังการสงเคราะห์** คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำลึ้นๆ ว่า รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่องมือสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์

(อ.จ. นวก. ๒๓/๒๐๗/๓๗๖)

* แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า **อธิษฐาน** (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

๑. **ปัญญา ใช้ปัญญา** คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วยความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วางตามอารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เข้ายวน คีติขาส่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลาย จนเข้าถึงความจริง

๒. **สัจจะ รักษาสัจจะ** คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัดเห็นชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมาตม์

๓. **จาคะ เพิ่มพูนจาคะ** คือ คอยเสริมหรือทวี่ความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเข้ายวนให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมดเริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. **อุပสมะ รู้จักสงบใจ** คือรู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ผีกตน ให้สามารถระงับความมัวหมองดับความซัดซังวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบผ่อนคลายรู้จักสแห่งสันติ คนที่รู้จักสแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย

๙. คนประสบความสำเร็จ

(ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะ
ในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง
ที่เรียกว่า **จักร** (ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. **ปฏิรูปเทศวาสะ เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม** คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่ง
เล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวก การศึกษา พัฒนา
ชีวิต การแสวงหรรณพหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า

๒. **สัปปริสุฐัสถสยะ เสาะเสวนาคณดี** คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมู่กับ
บุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงหรรณพหาความรู้ ความก้าวหน้า
ทางออกงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. **อัตตลัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิถี** คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทาง
ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงานให้ดีงามแน่ชัด และนำตน
ไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง ไม่พราเสาย ไม่ไถลเขื่อนแซ

๔. **บุพเพกตบุญญตา มีทุนดีได้เตรียมไว้** ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติ
ปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง
คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริม
คุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมี
เหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์
ประโยชน์สุข และก้าวสู่ความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป

(อ.จตุกก. ๒๑/๓๑/๔๑)

ข. หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า **อิทธิบาท** (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. **ฉันทะ มีใจรัก** คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มีใช้สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. **วิริยะ พากเพียรทำ** คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำให้สำเร็จด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดยถย ถ้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. **จิตตะ เอาจิตฝึกฝน** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. **วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน** คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบตรวหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานต่างๆ ไป อาจจำสั้นๆ ว่า **รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา**

(ที่.ป. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓)

ค. หลักเมล็ดโพธิญาณ ดำเนินตามพระพุทธรูปปฏิบัติ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระองค์บรรลุสัมโพธิญาณ เรียกว่า **อุปัฏฐาธรรม** (ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง) คือ

๑. **อสทฺฐจิตฺตา กุสเลสุ รมเมสุ ไม่สันโดษในกุศลธรรม** คือ ไม่รู้อิ่ม ไม่รู้พอ ในการสร้างสรรค์ความดีและสิ่งที่ดี

๒. **อปปฏิวาณิตา จ ปธานสมิ บำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ** คือ เพียรพยายาม ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ยอมถอยหลัง ไม่ยอมแพ้ ไม่ยอมท้อถอยต่ออุปสรรคและความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก

(ที่.ป. ๑๑/๒๒๗/๒๒๓)

๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่เราจะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. ขันหาและรักษาสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า **ทฤษฎัมมิกัตถ-สังวัตตนิทธรรม^{*} ๔ ประการ**

๑. **อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น** คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญ และรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา ทาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. **อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา** คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา โภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. **กัลยาณมิตตตทา คบหาคนดีเป็นมิตร** คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบ ไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงูไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาคีตยาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. **สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี** คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็น อยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มิประหยัดเก็บไว้

(อง.อุฎฺฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๘)

^{*} ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๔ หน้า ๙๑

ข. ชั้นแจจจัดสรรทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า **โภควิภาค ๔** คือ

- เอเกน โภค ภูญเชย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- ทวีทิ กมม บิโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- จตุตถญจ นิธาเปยย อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๗/๒๐๒)

ค. ชั้นจับจ่ายกินใช้ พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้วันนั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆ มิได้

ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก **โภคาทียะ** (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลาย ให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยนัตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

- (๓) ปุพฺพเปตพฺลีย์ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ
 (๔) ราชพฺลีย์ บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น
 (๕) เทวตพฺลีย์ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งทีเฝ้ารพบุชาตามความ
 เชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้
 ไม่ประมาทมัวเมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะหมดสิ้นไปก็สบาย
 ใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่ม
 ขึ้น ก็สบายใจ เช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

(อง.ปญจก. ๒๒/๔๑/๔๘)

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้
 ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ

นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป
 แต่ถ้าผู้ใดสามารถ ก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก
สังคหวัตถุ (ในบทที่ ๔) เป็นต้น

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ

(ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่เราจะเรียกว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นคฤหัสถ์ หรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัด ด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือ ความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเองอยู่เสมอ เรียกสั้นๆ ว่า **สุขของคฤหัสถ์ (กามโกศีสุข) ๔** คือ

๑. **อัตถิสุข** สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอिमและอุ่นใจ ว่า ตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และ โดยทางชอบธรรม

๒. **โมคฺคสุข** สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอिमใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓. **อนณสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอिमใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอिमใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ ทั้ง ทางการ ทางวาจา และทางใจ

บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ **อนวัชชสุข** มีค่ามากที่สุด

(อง.จตุกก. ๒๑/๖๒/๕๑)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๕ หน้า ๕๑

ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ คุณหัตถ์ที่ดี นำเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ ใน **ชาวบ้าน ๑๐** ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลียดตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)
๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียดตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)
๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียดตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๓ ดี ๑)
๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๒ ดี ๒)
๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ (เสีย ๑ ดี ๓)

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๒ ดี ๑)
๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๑ ดี ๒)
๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังติด ยังมัวเมา หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ (เสีย ๑ ดี ๓)

พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติ-สัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้ว เลียดตนให้เป็นสุข; เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี; ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้

ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโรคทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศ ประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ

(อภ.ทสก. ๒๔/๓๑/๑๘๘)

ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า **ฆราวาสธรรม ๔ ประการ** ดังนี้

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริ่งใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าตั้งงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. **ขันติ อดทน** คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละกิเลสได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัว หรือเอาแต่ใจตน

(พ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑)

ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มีใช้เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่างช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า **อารยวัติ** ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๖ หน้า ๕๑

๑. **งอกงามด้วยศรัทธา** คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. **งอกงามด้วยศีล** คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

๓. **งอกงามด้วยสุตะ** คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวนให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. **งอกงามด้วยจาคะ** คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. **งอกงามด้วยปัญญา** คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ดี

(อง.ปญจก. ๒๒/๔๐/๔๗)

จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญสงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติ ดังนี้

๑. น สาธารณทหารสุส ไม่คบขู้ข่มามั่วหมกมุ่นในทางเพศ
๒. น ภูษเช สาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศจรสผู้เดียว
๓. น เสเว โลกายติโก ไม่พำเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔. สีสวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕. วตตสมปนโน ปฏิบัติกิจการที่สม่าเสมอโดยสมบูรณ์
๖. อปมตโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา
๗. วิภกฺขโณ มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
๘. นีวาตวุตติ อตุกฺกฺโช สุขภาพ ไม่คือกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๙. สุโรโต เสี่ยมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย

๑๐. สขิลโถ มุฑุ พุดจาน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
๑๑. สงคเหตฺตา จ มิตฺตทานํ มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
๑๒. สัวิภาคิ์ เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
๑๓. วิธานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔. ตปฺเปยฺย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕. ธมฺมกาโม ไคร้ธรรม รักความสุจริต
๑๖. สุตารโธ อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
๑๗. ปริปุจฺจโก ชอบสอบถามค้นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป

(พ.ศ. ๒๔๘๖/๒๔๘๗/๒๕๒๒)

๑๒. คนไม่หลงโลก

(ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)

บุคคลที่ไม่ประมาทหมัวเมาจจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกว่า ได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่างๆ อันมีประจำอยู่กับโลกและชีวิตเป็นคติธรรมตา ดังนี้

ก. **รู้ทันโลกธรรม** คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสภาวะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า **โลกธรรม** (ธรรมดาของโลก หรือความเป็นไปตามคติธรรมตา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ

ขึ้นชม	ชมขึ้น
๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. สรรเสริญ	๖. นินทา
๗. สุข	๘. ทุกข์

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ที่ขึ้นชมน่าปรารถนาน่าชอบใจ คนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า **อิฏฐารมณ์** พวกหนึ่ง ที่ชมขึ้น ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า **อนิฏฐารมณ์** พวกหนึ่ง

แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่บุรุษผู้ไม่มีการศึกษา และแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกัน ก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. **ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา** ไม่รู้จักฝึกอบรมตน ย่อมไม่เข้าใจ ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลืมนั่น ยินดียินร้าย คราวได้ก็หลงใหลมัวเมา หรือล้าพองจนหลงลอย คราวเสียก็หงอยละเหี่ยหมดกำลัง หรือถึงกับคลุ้มคลั่งไป ปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำย้ายจิต พุยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์ใดๆ

๒. **ส่วนผู้มีการศึกษา เป็นอริยสาวก** รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ซุ่มมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่หลงใหลสุขและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ

ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อิฏฐารมณ์เป็นบทเรียน บททดสอบ หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิฏฐารมณ์เป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงามและบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

(อง.อภฺจก. ๒๓/๓๖/๑๕๓)

ข. ไม่มองข้ามเทวทูต คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสภาวะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิต ที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า **เทวทูต** (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่าง คือ

๑. **เด็กอ่อน** ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านี้
๒. **คนแก่** ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้
๓. **คนเจ็บ** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น
๔. **คนต้องโทษ** ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพูดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์
๕. **คนตาย** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด

มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ทัศนสถาน และโรงพยาบาลเป็นต้น ก็มีให้มีโอกาสหู่หรือหวาดกลัว แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความสังเวช เร่งชวนชวายประกอบแต่กัลยาณกรรม คือ การกระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

(ม.อ. ๑๔/๕๐๗/๓๓๕)

ค. คำนึ่งสูตรแห่งชีวิต แม้ไม่ใช้เวลาที่มองเห็นเทวทูต ก็ควรพิจารณาอยู่เสมอตามหลักที่เรียกว่า **อภิณหปัจเจกชน** (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด ควรหัดพิจารณาเนืองๆ) ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. **ชราฉัมมตา** ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า **เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้**

๒. **พยาธิฉัมมตา** ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า **เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้**

๓. **มรณฉัมมตา** ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า **เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้**

๔. **ปิยวินभावตา** ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า **เราจักต้องประสบความพลัดพราก ทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น**

๕. **กัมมัสมกตา** ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า **เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น**

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น บรรเทาความลุ่มหลง ความถ้อยมั่นยึดติด และป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่งชวนชวายทำแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์

(อง.ปญจก. ๒๒/๕๗/๘๑)

หมวดสาม

คนกับคน

*

๑๓. คนร่วมชีวิต

(คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากจากามคุณแล้ว ควรมีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. **คู่สร้างคู่สม** มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ยืนยาว เรียกว่า **สมชีวิธรรม ๔ ประการ** คือ

๑. **สมสัทธา มีศรัทธาสมกัน** เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชา แนวความคิดความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. **สมลีลา มีศีลสมกัน** มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสมสอดคล้อง ไปได้

๓. **สมจาคา มีจาคะสมกัน** มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. **สมปัญญา มีปัญญาสมกัน** รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง

(อง. จตุกก. ๒๑/๕๕/๘๐)

ข. คู่ขึ้นชมคู่ระกำ หรือ คู่บุญคู่กรรม คือ คู่ครองที่มีคุณธรรม ลักษณะนิสัย ความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่น ก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง ภรรยา ประเภทต่างๆ ไว้ ๗ ประเภท คือ

๑. **วรกามภรรยา ภรรยาเยี่ยงเพชรฆาต** คือ ภรรยาที่มีได้อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี

๒. **โจริภรรยา ภรรยาเยี่ยงโจร** คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ

๓. **อัยยาภรรยา ภรรยาเยี่ยงนาย** คือ ภรรยาที่เกียจคร้าน ไม่ใส่ใจการทำงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี

๔. **มาตาภรรยา ภรรยาเยี่ยงมารดา** คือ ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ก็เอาใจใส่คอยประหยักรักษา

๕. **ภคินีภรรยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว** คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามี ดั่งน้องรักที่มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามี

๖. **สขีภรรยา ภรรยาเยี่ยงสหาย** คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตรักดี เวลาพบสามีก็ว่าเรื่องยินดี วางตัวดี ประพฤติดี มีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. **ทาสีภรรยา ภรรยาเยี่ยงนางทาสี** คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ใต้อำนาจสามี ถูกสามีตะคอกตบตี กีดตบ ไม่แสดงความโกรธตอบ

(อ.จ. สดต.ก. ๒๓/๖๐/๓๒)

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นอยู่ ตนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก่หญิงประเภทใดเป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่

แม้สามีก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ **ขราวาสธรรม**^{*}
๔ ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดีขึ้นยิ่งขึ้นไป

๓. **ขันติ อุตุน** คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่วู่วาม ทนต่อความล่วงล้ำก้ำเกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครอง ไม่ใจแคบ

(ส.ส. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖)

ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย **ทิศเบื้องหลัง**^{**} คือ

สามีปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

^{*} ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๖ หน้า ๕๑

^{**} ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๕๑-๕๒

ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง

(ที.ปท. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔)

จ. ภรรยาพึงได้รับน้ำใจ สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกส่วนหนึ่ง ต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ
๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ
๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ
๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน
๕. ผู้หญิงคอยปรนนิบัติเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อ และมีน้ำใจตอบแทน

(นัย ส.สพ. ๑๘/๔๖๒/๒๓๗)

๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล

(หัวหน้าครอบครัวที่ดี)

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่ โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า **กุลจักรฐฐิติธรรม ๔** อย่าง คือ

๑. ัญญูคเวสณา ของหายของหมด รู้จักหามาได้
๒. ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
๓. ปริमितปานโภชนา รู้จักประมาณในการกิน การใช้
๔. อธิปัจจสีลวันตสถาปนา ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

(อภ. จตทก. ๒๑/๒๕๕๗/๓๓๓๗)

ข. บุชาคคนที่เหมือนไฟ บุคคลต่อไปนี้เปรียบเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติดูพจนนัถือการบูชาไฟในสมัยโบราณ บำเรอไฟที่ต้นบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง เรียกว่า **อัคคิปาริจริยา** (ไฟที่ควรบำรุง หรือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ ดูจไฟบูชาของผู้บูชาไฟ) มี ๓ อย่าง คือ

๑. อาหุไนยัคคิ **ไฟที่ควรแก่ของค่านับ** ได้แก่บิดามารดา
๒. คหปตัคคิ **ไฟประจำตัวเจ้าบ้าน** ได้แก่บุตร ภรรยา และคนในปกครอง

๓. ทักขิไถยัคคิ ไฟทักขิไถนย ได้แก่บรรพชิต หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอน ผดุงธรรม ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทหมัวเมา

(ที่.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๙)

ค. ใส่ใจบุตรธิดา ในฐานะที่เป็นบิดามารดา ฟังรู้จัก บุตร ๓ ประเภท และให้การศึกษอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ

๑. อภิชาติบุตร บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา ดีเลิศกว่าพ่อแม่
๒. อนุชาติบุตร บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา เสมอด้วยพ่อแม่
๓. อวชาติบุตร บุตรที่ต่ำกว่าบิดามารดา เลื่อมทรมทำลายวงศ์ตระกูล

(ขุ.อิติ. ๒๕/๒๕๒/๒๗๙)

ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน คือ ฟังอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน ทิศเบื้องหน้า* ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

(ที่.ปา. ๑๑/๑๙๘/๒๐๒)

จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วนประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดีพึงเป็นราษฎรที่ดีของรัฐด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

๑๕. คนสี่บตระกูล

(ทายาทที่ดี)

ผู้เป็นทายาท นอกจากจะรับทรัพย์สมบัติและวงศ์ตระกูลมารักษาสืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาวงศ์ตระกูล มาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย แต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็นทายาทที่ดีพึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวารแห่งประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นจุดประตูล้ำอันเปิดออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า **วัฒนธรรม ๖*** ประการ ต่อไปนี้

๑. **อาโรคยะ รักษาสุขภาพดี** มีลาภอันประเสริฐ คือความไร้โรคทั้งจิตและกาย

๒. **ศีล มีระเบียบวินัย** ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

๓. **พุทธทานุเมต** ได้คนดีเป็นแบบอย่าง ศึกษาเยี่ยงนิยมแบบอย่างของมหาบุรุษพุทธชน

๔. **สุตะ ตั้งใจเรียนให้รู้จริง** เล่าเรียนค้นคว้าให้รู้เชี่ยวชาญ ไล่ลำดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน

๕. **ธรรมานุวัติ** ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม ดำรงมั่นในสุจริต ทั้งชีวิตและงานดำเนินตามธรรม

๖. **อลีนตา มีความขยันหมั่นเพียร** มีกำลังใจแข็งแกร่ง ไม่ทอดถอยเฉื่อยชาเพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

(พ.ชก. ๒๗/๘๔/๒๗)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๗ หน้า ๕๑

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โภคทรัพย์ย่อยยับไป ที่เรียกว่า **อบายमुख ๖ ประการ** คือ

๑. ติดสุรายาเมา ซึ่งมีโทษ ๖

๑. ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ
๒. ก่อการทะเลาะวิวาท
๓. ทำลายสุขภาพ
๔. เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง
๕. ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย
๖. ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เป็นการไม่รักษาตัว
๒. เป็นการไม่รักษาลูกเมีย
๓. เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
๔. เป็นที่ระแวงสงสัย
๕. เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
๖. เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การทำงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวล คอยคิดจ้อง และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เต็นรำที่ไหน ขับริ่อง ดนตรีที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร
๒. เมื่อแพ้ ก็เสียตายทรัพย์ที่เสียไป
๓. ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ

๔. เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ
๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
๖. ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่า จะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. มั่วสุมมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มั่วแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยน ไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน

(ที่.ป.า. ๑๑/๑๗๗/๑๕๖)

ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน **ทิศเบื้องหน้า*** ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

(ที่.ป.า. ๑๑/๑๙๙/๒๐๒)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะช่วยให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ติงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ** ดังนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน **หมวดนำ** คนกับความเป็นคน **๑. คนผู้เป็นสัตว์**

ประเสริฐ

๑๖. คนที่จะคบหา

(มิตรแท้-มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบ คนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหาย ดังต่อไปนี้

ก. มิตรเทียม พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร (**มิตรปฏิรูปก์**)

๔ ประเภท ดังนี้

๑. คนปอกลอก คนเอาของเพื่อนไปฝายเดียว (ทรชน*) มีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด (วจีบรม) มีลักษณะ ๔

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
๒. ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ (อนุปิยภาณี) มีลักษณะ ๔

๑. จะทำซื่อก็เออออ
๒. จะทำดีก็เออออ
๓. ต่อหน้าสรรเสริญ
๔. ลับหลังนินทา

* ดูบันทึกท้ายภาค ข้อ ๙ หน้า ๙๒

๔. **คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย)** มีลักษณะ ๔

๑. คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น
๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ข. **มิตรแท้** ที่รู้จักมิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง (สุหรมิตร) ๔ ประเภท ดังนี้

๑. **มิตรอุปการะ (อุปการก)** มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
๒. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์)** มีลักษณะ ๔

๑. บอกความลับแก่เพื่อน
๒. รักษาความลับของเพื่อน
๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
๔. แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. **มิตรแนะนำประโยชน์ (อัตถักขาเย)** มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
๒. แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
๔. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. **มิตรมีใจรัก (อนุกัมปี)** มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
๒. เพื่อนมีสุข พลอยแช่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
๓. เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
๔. เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

(ที่.ปว. ๑๑/๑๓๒/๒๐๑)

* ดูบันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๐ หน้า ๙๒

ค. **มิตรต่อมิตร** พึงสงเคราะห์อันุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็น
เสมือน **ทิศเบื้องซ้าย*** ดังนี้

พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

(ที่.ป/ว. ๑๑/๒๐๒/๒๐๔)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

๑๗. คนงาน-นางงาน

(ลูกจ้าง-นายจ้าง)

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติในทศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย **ทศเบื่องล่าง*** ดังนี้

ก. นายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้และคนงาน มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของคนงานและกิจการไปเผยแพร่

(ที่.ป.ว. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

หมวดสี่

คนกับมรรคา

*

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา

(ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

ก. **เป็นกัลยาณมิตร** คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังนี้

๑. **ปิโย น่ารัก** คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. **ครู นำเคารพ** คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. **ภาวนีโย นำเจริญใจ** คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่นายกองควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ๋ยอ้างและรำลึกถึงความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. **วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล** คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. **วจนฺทฺชโม อดทนต่อถ้อยคำ** คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบือนหน้า ไม่เสียอารมณ์*

* ดูบันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๑ หน้า ๓๒

๖. *คมกริรณจ กถิ กตตทา* แถลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. *โน จฏจาเน นโยชเย* ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

(อง.สตุตทก. ๒๓/๓๔/๓๓)

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า **ธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ** คือ

๑. *อนุพุพิกธา* **สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ** คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหา ตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. *ปริยายทัสสาวิ* **จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล** คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดง ให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกย่องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. *อนุทยตา* **ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี** คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. *อนามิสันตฺร* **ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส** คือ สอนเขามีใช้มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. *อนุปหัจจ* **วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น** คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เลียดสีข่มขู่ผู้อื่น

(อง.ปญจก. ๒๒/๑๕๓/๒๐๕)

ค. มีลีลาครุครบทั้งสี่ ครูที่สามารถมีลีลาของนักสอน ดังนี้

๑. *สันทัสสนา* **ชี้ให้ชัด** จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะ อธิบาย ให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. *สมาทปนา* **ชวนให้ปฏิบัติ** คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๒ หน้า ๗๒

๓. สมุตเตชชชา **เร้าให้กล้า** คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

๔. สัมปหังสนา **ปลุกให้ร่าเริง** คือ ทำบรรยากาศให้สนุกสนานแจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังชุ่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ

จำง่าย ๆ ว่า สอนให้ **แ่มแ้ง จูใจ แกล้วกล้า ร่าเริง**

(เช่น ที.ส. ๗/๑๙๘/๑๖๑)

ง. มีหลักตรวจสอบสาม เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเอง ด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา

๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของเขาเอง

๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น

(อง.ติก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรม เสมือนเป็น **ทิศเบื้องขวา** ดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี

๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ

๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ**

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

** ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๓ หน้า ๙๒

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา

(นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่ประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔* และอิทธิบาท ๔* แล้ว ยังมีหลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังต่อไปนี้

ก. รู้หลักคุณภาพของการศึกษา คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็น **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ ๒ ประการ** ดังนี้

๑. **องค์ประกอบภายนอกที่ดี** ได้แก่ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

๒. **องค์ประกอบภายในที่ดี** ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสถานะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักฟังหาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งที่แวดล้อม

ข้อสอง รู้จักฟังตนเอง และทำตัวให้เป็นที่พักของผู้อื่น

(ม.ฐ. ๑๒/๔๓๗/๕๓๓)

* ดู บทที่ ๑๐

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักคุณภาพของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว พึงนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา** ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็นบุพนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นท่อนที่เป็นหลักประกันว่า จะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้

๑. แสงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน **หมวดนำ** คนกับความเป็นคน **๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ**

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติ อาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลัก **วุฒิธรรม*** (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) ๔ ประการ

๑. **สัปปริสสังเสวะ เสวนาผู้รู้** คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่านับถือ

๒. **สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน** คือ เอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือ หรือ สื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

* ดูบันทึกท้ายข้อ ข้อ ๑๔ หน้า ๗๒

๓. โยนิโสมนสิการ **คิดให้แยบคาย** คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. ธรรมเนียมธรรมเนียมปฏิบัติ **ปฏิบัติให้ถูกหลัก** นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและไตร่ตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการทำงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

(อง.จตุกก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

ง. **ศึกษาให้เป็นพหุสูต** คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหุสูตในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ **องค์ของพหุสูต** (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. พหุสูตดา **ฟังมาก** คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สั่งสมความรู้ ในด้านนั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง

๒. ฐตา **จำได้** คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

๓. วจสา ปริจิตา **คล่องปาก** คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

๔. มนสาบุกชิตา **เจนใจ** คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. ทิวุจียา สุปฏิวิทฐา **ขบได้ด้วยทฤษฎี** คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเอง และที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นๆ ในสาขาวิชาหรือทฤษฎีนั้นปรุงปรองตลอดสาย

(อง.ปญจก. ๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ ฟังแสดง
การระนบถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องทศ ๖ ข้อว่าด้วย **ทศเบื้องขวา*** ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบารุง รับผิดชอบ ปรึกษา ซักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประนินบัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ

(ที่.ป.ว. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา

(อุบาสก อุบาสิกา)

พุทธศาสนิกชน มีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ก. เกื้อกูลพระ โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น **ทิศเบื้องบน*** ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

(ที.ปว. ๑๑/๒๐๘/๒๐๖)

ข. กระทำบุญ คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า **บุญกิริยาวัตถุ** (เรื่องที่ดีว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่าง คือ

๑. **ทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ
๒. **ศีลมัย** ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีปฏิบัติชอบ
๓. **ภาวนามัย** ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญ

ด้วยสมาธิ และปัญญา

และควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

* ดูบันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

๔. อธิบายนมัย ทำบุญด้วยการประพฤติสุภาพอ่อนน้อม
๕. ไวยกัจฉมัย ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ ให้บริการ บำเพ็ญประโยชน์
๖. ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี
๗. ปัตตทานโมทนามัย ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น
๘. ธัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ
๙. ธัมมเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์
๑๐. ทิฏฐุชุกัมม ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิฏฐิ

(ที่.ป. ๑๑/๒๒๘/๓๓๐; ที่.อ. ๓/๒๔๖)

ค. คຸ້ນพระศาสนา ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า **อุบาสกธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ
๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม
๓. ศึกษาในอริสัจ คือ ผูกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลชั้นสูงขึ้นไป
๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็น เถระ นวกะ และ ปุณกลาง*
๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน
๖. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา
๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนาเป็นที่ตั้ง คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา**

(อ.จ. สติตุต. ๒๓/๒๗/๒๖)

* ตามพระวินัย ภิกษุบวชใหม่ จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า นวกะ ภิกษุบวชครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า มัชฌิมะ ภิกษุบวชครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า เถระ

** ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๕ หน้า ๘๒

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า **อุบาสกธรรม ๕ ประการ** คือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย
๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคลาง หรือสิ่งที่ดีนักเกินไปว่าขลังศักดิ์สิทธิ์
๔. ไม่แสวงหาทักษิณนอกหลักคำสอนนี้
๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา*

(อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

จ. **หมั่นสำรวจความก้าวหน้า** กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า **อารยวัตร ๕ ประการ** เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา

๑. ศรัทธา เชื่อถูกหลักพระศาสนา ไม่ม่งมายไขว้เขว
๒. ศีล ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้
๓. สุตตะ รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น
๔. จาคะ เพื่อแผ่เสียดสละ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึงช่วย
๕. ปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

(อง.ปญจก. ๒๒/๖๓-๔/๙๑-๒)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๕ หน้า ๙๒

๒๑. คนสืบศาสนา

(พระภิกษุ)

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่ในที่นี้จะแสดงไว้เฉพาะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ และข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมียน **ทิศเบื้องบน*** ดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอກทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

(ที.ป. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลัก **ปัพพชิต-อภิณฑปัจจเวกขณะ** (ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สละแล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่อย่าง จะจู้จี้ถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้**
๒. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคปัจจัย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา**

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๘ หน้า ๙๑-๙๒

** ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๖ หน้า ๙๒

๓. เรามีอากัปกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อากักริยาใดๆ ของสมณะ เราต้องทำอากักริยานั้นๆ และยังจะต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้*
๔. ตัวเราเองยังติเตียนตัวเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่
๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่
๖. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น
๗. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น
๘. วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่
๙. เรายินดีในสิ่งที่ส่งต่ออยู่หรือไม่
๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถาม ในกาลภายหลัง

(อง.ทสท. ๒๔/๔๘/๗๑)

* ดู บันทึกท้ายภาค ข้อ ๑๖ หน้า ๙๒

๒๒. คนถึงธรรม

(ผู้หมดกิเลส)

หยาดน้ำไม่ติดใบบัว วารีไม่ติดปทุม ฉันทใด มุนียอมไม่ติดในรูปที่เห็น
ในเสียงที่ได้ยิน และในอารมณ์ที่ได้รับรู้ ฉันทนั้น

(พ.สุ. ๒๕/๔๑๓/๔๙๓)

ผู้ถึงธรรม ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พร่ำเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง
ดำรงอยู่ด้วยสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้นผิวพรรณจึงผ่องใส

ส่วนชนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญา เผ้าแต่ฝันเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง และ
หวนละห้อยถึงความหลังอันล่วงแล้ว จึงซุบซิดหม่นหมอง เสมือนต้นอ้อสด ที่
เขาถอนทิ้งขึ้นทิ้งไว้ที่ในกลางแดด

(ส.ส. ๑๕/๒๒/๗)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุคอยกังวลว่า นี่ของเรา นี่ของคนอื่น ผู้นั้นไม่ต้อง
ผจญกับความยึดถือว่า “ของข้าๆ” จึงไม่เศร้าโศกว่า ของเราไม่มี, เขาไม่
กระวนกระวาย ไม่ติดข้อง ไม่หวั่นไหว เป็นผู้สม่ำเสมอในที่ทั้งปวง เมื่อเขาไม่
หวั่นไหว มีความรู้แจ้งชัด จึงปราศจากความรู้อีกรูปแบบใดๆ เขาเลิกรำพึง
รำพันหมดแล้ว จึงมองเห็นแต่ความปลอดโปร่งในที่ทุกสถาน

(พ.สุ. ๒๕/๔๒๒/๕๑๙)

ผู้ถึงธรรมดับกิเลสเสียได้ อยู่สบายทุกเวลา ผู้ใดไม่ติดอยู่ในเกมทั้ง
หลาย เขาจะเย็นสบาย ไม่มีที่ให้อึดอัดตั้งตัวได้

ตัดความติดข้องเสียให้หมด กำจัดความกระวนกระวายในหทัยเสียให้
ได้ พักจิตได้แล้ว จึงถึงความสงบใจ อยู่สบาย

(อ.ต.ก. ๒๐/๔๗๔/๑๗๕)

ถาม: นี่แหละ ท่านไม่มีทุกข์บ้างหรือ ท่านไม่มีความสุขบ้างหรือ ท่านหนึ่งอยู่คนเดียวไม่เบื่อบ้างหรือ?

ตอบ: นี่แหละท่านผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าไม่มีความสุขทุกข์หรือ ความสุขทุกข์ข้าพเจ้าก็ไม่มี ถึงข้าพเจ้าจะนั่งอยู่คนเดียว ก็ห้ามความเบื่อบ้างไม่

ถาม: นี่แหละ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีทุกข์ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีความสุข ทำอย่างไรท่านหนึ่งคนเดียว จึงไม่หงอยเหงาเบื่อบ้าง

ตอบ: คนมีความสุขนั้นแหละ จึงมีความสุข คนมีความสุขนั้นแหละ จึงมีความสุข พระไม่มีทั้งสุข ไม่มีทั้งทุกข์ เรื่องเป็นอย่างนี้ จงเข้าใจเถิดนะท่าน

(ส.ส. ๑๕/๒๖๘/๗๖)

ความมุ่งมานะหุดหิด ย่อมไม่มีในใจของพระอรียะผู้ผ่านพ้นไปแล้วจากการ (คิดกังวล) ที่จะได้เป็น จะไม่ได้เป็น อย่างนั้นอย่างนี้ ท่านปราศจากภัย มีแต่สุข ไม่มีโศก แม้แต่เทวดาก็มองใจท่านไม่ถึง

(พ.อุ. ๒๕/๖๕/๑๐๑)

ผู้ถึงธรรมไม่มีกิจ เพราะผู้ถึงธรรมทำกิจเสร็จแล้ว คนว่ายน้ำยังหาที่หยั่งไม่ได้ ทรายใด ก็ต้องเอาตัวกระเสือกกระสนไปจนเต็มที ทรายนั้น แต่พอหาที่หยั่งพบ ขึ้นยืนบนบกได้แล้ว ก็ไม่ต้องพยายาม เพราะเขาข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว

(ส.ส. ๑๕/๒๓๑/๖๕)

ยังเป็นอยู่ก็ไม่เดือดร้อน เวลาจะตายก็ไม่เศร้าโศก ถ้าเป็นปราชญ์ มองเห็นที่หมายแล้วไซ้ ถึงอยู่ท่ามกลางโลกที่โศกก็หาโศกไม่

(พ.อุ. ๒๕/๑๐๘/๑๔๒)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๘๕

จะไปไหน ก็ไม่หวาด จะนอนไหน ก็ไม่หวั่น ทั้งคืนวันไม่มีเดือดร้อนใจ
อะไรที่จะสูญเสียก็ไม่เห็นที่ไหนในโลก ดังนั้น จนหลับไป ก็มีแต่ใจหวังดีที่คิด
ปรานีช่วยปวงสัตว์

(ส.ส. ๑๕/๔๕๔/๑๖๒)

คามะ วา ยทิ วารญเณ
ยตถ อรหันโต วิหรนฺติ

ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า
ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน

นินฺนเ วา ยทิ วา เถ
ตํ ภูมिरามเณยยกํ

ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
ที่นั่นไซ้ไรคือสถานอันรื่นรมย์

(ฐ.ธ. ๒๕/๑๘/๒๘)

บันทึกท้ายภาค

ที่มาท้ายหมวดธรรมแต่ละหมวดในหนังสือนี้ ได้แสดงไว้หมวดละที่มาเดียว พอเป็นหลักฐานเท่านั้น ส่วนความหมายและคำอธิบาย ได้ขยายบ้าง ย่อบ้าง ตามสมควร และได้ตรวจสอบกับที่มาแห่งอื่นๆ ด้วย ทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ไม่อาจแสดงที่มาไว้ให้ครบถ้วน เพราะจะทำให้หนังสือนี้มีลักษณะเป็นตำรามากเกินไป อย่างไรก็ตาม มีข้อความบางตอนที่ควรสังเกต ขอชี้แจงไว้เป็นพิเศษ ดังนี้:-

๑. ใน สัปบุริสธรรม ๗ ประการ **กัมมัฏญญา** ยังมีความหมายอีกแห่งหนึ่งว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไร ก็จับหลักจับสาระมองเห็นเนื้อแท้ของสิ่งหรือเรื่องราวนั้นได้ **อตถัญญา** มีความหมายว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรก็เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แนวทางที่จะขยายความของสิ่งนั้นเรื่องนั้นได้ ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นแกนของสัปบุริสธรรมทั้งหมด
๒. ใน **อธิปไตยสูตร** (อ.จ.ติก.๒๐/๔๗๗/๑๘๖) พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายของ **อธิปไตย ๓** เฉพาะในแง่การปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ แต่ความหมายเช่นนั้นอาจถือได้ว่า เป็นคำอธิบายเฉพาะกรณี หรือเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นว่า **ธรรมาธิปไตย** เป็นธรรมข้อหนึ่งของ พระเจ้าจักรพรรดิ (ดู บทที่ ๗) เป็นคุณสมบัติของนักปกครอง เช่นเดียวกับที่เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า (อ.จ.ติก.๒๐/๔๕๓/๑๓๙; อ.จ.ป.ญจก.๒๒/๑๓๓/๑๖๙) ใน **วิสุทธิมคฺค** (๑/๑๒,๑๖) ท่านจำแนกศีลเป็น ๓ ประเภท ตาม **อธิปไตย ๓** นี้ นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์มักใช้ **อตฺตาทิปไตย** และ **โลกาธิปไตย** เป็นคำอธิบายความหมายของทิริ และ **โอตตัมปะ** (ที.อ. ๓/๒๑๕; ม.อ.๒/๔๒๒; อิติ.อ.๒๐๕; ชา.อ.๑/๑๙๘) ส่วนในหนังสือนี้ ได้นำมา

ยกอ้างอิงอธิบายในแง่ของการปกครองทั้ง ๓ ข้อ เพราะเข้ากับเรื่องนี้
ได้ดี และให้มองเห็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง

๓. **จักรวรรดิวัตร** ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่ในหนังสือนี้จัด
เป็น ๕ (แยกข้อ ๑ เป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกกันว่า
จักรวรรดิวัตร ๑๒ ดังรู้จักกันมากนั้น ท่านนำมาจากอรรถกถา (ที.อ. ๓/๔๖)
๔. **ทิวฐัมมิกัตถสังวัตตนิทกรรม** นี้ ประชุมศัพท์ตามบาลี ส่วนที่ท่านให้
ชาวบ้านจำง่าย ๆ พุดกันมาติดปากว่า **ทิวฐัมมิกัตถประโยชน์** คำว่า
ประโยชน์ เป็นคำสร้อยเติมไว้ให้คล้องปากเท่านั้น เพราะตรงกับ
อรรถะ ที่มีอยู่แล้วนั่นเอง
๕. ใน **สุขของคฤหัสถ์ ๔** สุขข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า “สุขเกิดจาก
ประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ” ชวนให้เข้าใจจำกัดเฉพาะกิจการงาน
อาชีพเท่านั้น แต่ตามพระบาลีท่านหมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร ในที่
นี้จึงยกอ้างอิงคำแปลเสียใหม่เพื่อให้เข้าใจตรงตามพระบาลี (สุขเกิด
จากกิจการงานอาชีพสุจริต รวมอยู่ในสุขข้อที่ ๑ แล้ว)
๖. เมื่อว่าเต็มความหมาย **มรวาสธรรม** ใช้สำหรับการครองชีวิตโดยทั่ว
ไปของชาวบ้าน และตามบาลีเดิมเรียกว่า **ฆรเมสิธรรม** (ธรรมของผู้
แสวงเรือน) หนึ่ง ในที่นี้ **ทมะ** ท่านหมายเอาบัญญัติ **ขันติ** ท่านหมาย
เอาความเพียร (มาใน ชุ.สุ.๒๕/๓๑๑/๓๖๑ ด้วย; ส.อ.๑/๓๙๑; สุตต.อ.๑/๓๒๓)
๗. ในบาลีเดิม เรียกว่า **อรรถทวาร** (ประตูแห่งประโยชน์) อรรถกถาอธิบาย
อรรถ ว่าได้แก่ “วุฒิ” ส่วน **ทวาร** มีคำไขความว่า “ปมุข” หรือ “มุข”
จึงเรียกว่า **วุฒิมุข** ก็ได้ สำหรับ “วุฒิ” นั้น คนไทยคุ้นกับคำว่า **วัฒน**
ซึ่งเป็นไวพจน์ ในที่นี้จึงใช้คำว่า **วัฒนมุข** (ปากช่องแห่งความเจริญ)
๘. บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควรจะเกี่ยวข้อง
สัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่ง
ความสัมพันธ์กับตัวเรา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า

ทิศ ๖ เพราะเป็นจุดด้านต่างๆ ของเทศะที่อยู่รอบตัวเรา กล่าวคือ

๑. ทิศเบื้องหน้า	คือ ผู้มาก่อน	ได้แก่ บิดามารดา
๒. ทิศเบื้องขวา	คือ ผู้ที่ควรเคารพ	ได้แก่ ครูอาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง	คือ ผู้ตามมา	ได้แก่ บุตร ภรรยา หรือคู่ครอง
๔. ทิศเบื้องซ้าย	คือ ผู้เคียงข้าง	ได้แก่ มิตรสหาย
๕. ทิศเบื้องล่าง	คือ ผู้เป็นฐานกำลัง	ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
๖. ทิศเบื้องบน	คือ ผู้มีคุณความดีสูง	ได้แก่ พระสงฆ์

๙. **ทรชน** เป็นศัพท์ตัดทอน บาลีเดิมเป็น **อภยทตฺตุหฺร**

๑๐. **อนุกรมปี** บาลีเดิมเป็น **อนุกรมปก**

๑๑. ใน**องค์คุณของกัลยาณมิตร ๗** ข้อ ๕ **วจนกุขโม** คำบาลีที่ห้ามมุ่งความหมายว่า อดทนต่อคำพูดของผู้อื่น คือ รับฟังคำตำหนิ วิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน (ดูความหมาย ใน อง.อ. ๓/๒๐๐ และ ตัวอย่างใน ส.อ. ๑/๑๔๕)

๑๒. คำบาลี ๕ ข้อนี้ เป็นรูปที่ปรุงใหม่ ตามบาลีแท้เป็น

๑. อนุพุพพิถ	๒. ปริยายทสฺสาวิ	๓. อนุทยตํ ปฏิจฺจ
๔. น อามิสฺนฺตโร	๕. อตฺตฺตานญจ ปรณฺจ อนุพหฺจ	

๑๓. หน้าที่ครูต่อศิษย์ ข้อที่ ๕ **สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ** อธิบายตามอรรถกถาว่า สอนให้เขาเอาวิชาความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเอง และคุ้มครองตนได้ ตลอดจนเมื่อศิษย์ไปทำมาหากินที่อื่นแล้ว อาจารย์ก็แนะนำแก่ผู้อื่นให้เกิดความเชื่อถือ ไปหาศิษย์นั้น (ที่.อ.๓/๑๘๓)

๑๔. **วุฒิธรรม** หรือ **วุฒิ ๔** นั้น ตามพระบาลีเรียกว่า **ปญญาวุฒิมม** คือธรรมเครื่องเจริญแห่งปัญญา มิใช่ความเจริญทั่วไป ดังนั้น จึงนำมาจัดเข้าในหมวดการเรียนการศึกษา

๑๕. แปลรักษาศัพท์ว่า **กระทำบุพการในศาสนานี้** ดังนั้นจะแปลว่า “ออกนำในการอุปถัมภ์และช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” ก็ได้

๑๖. คำอธิบายถือตาม อง.อ. ๓/๓๓๕ แปรลกจากที่เรียนกันมาบ้าง

แถลงความเป็นมา ๑

(ช่วงแรก: มีเฉพาะ ธรรมเนียมชีวิต)

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธา และคุณงามความดีอันเป็นบุญจรรยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไปเป็นวิทยากร ในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอรัทมอร์วิทยาลัย (Swarthmore College) ในรัฐเพนซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โพธิ์นี้ ร่วมเดินทางไปช่วยทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร

ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอรัทมอร์บ้าง ในเมืองฟิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดจนบางเมือง ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ได้ไปเยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้านพาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย

ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับปัจจัยที่บริจาคถวายนั้นตั้งใจจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาคด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออกผลเป็นบุญกุศลเพิ่มพูนคุณความดียิ่งขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดเพิ่มเติมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมพื้นฐานๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่คฤหัสถ์ทั่วไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย

อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอรัทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ **คู่มือดำเนินชีวิต** ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์** ที่

ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ชัดเกล้าคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอ์ทมอ์เสียก่อน

ต่อมา ระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก ตามคำอาราธนา ของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีด โรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุน ซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาค ถวายที่สวอ์ทมอ์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้ พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมา ทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย และเจ้าภาพอื่น บางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถิววิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจก ในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง *คู่มือดำเนินชีวิต* จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า *ธรรมบุญชีวิต* หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒๓ ครั้ง

เฉพาะในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่ง ให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น*

ขออนุโมทนา และอำนวยการแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียงสวอ์ทมอ์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจริยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือ เล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับ ภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทยาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

* กรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า *พุทธจริยธรรม*

แถลงความเป็นมา ๒

(ช่วงที่ ๒: มี *กรรมบุญชีวิต* พากย์อังกฤษ และ *วินัยชาวพุทธ*)

หนังสือ *กรรมบุญชีวิต* นี้ เมื่อแรกเรียบเรียงขึ้น และพิมพ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชื่อว่า *คู่มือดำเนินชีวิต* ผู้เรียบเรียงได้แก้ไขปรับปรุงเนื้อหาและเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบัน เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒

ต่อมา ในเดือนเมษายน ๒๕๒๓ ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่ายง่ายยิ่งขึ้น และนับแต่นั้นได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนใน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับได้เกินกว่า ๑๐๐ ครั้ง แต่ต่อจากนั้นไม่นานก็เลิกติดตามสถิติการพิมพ์ เพราะเป็นการยากที่จะนับครั้งได้ครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ อาจารย์บรูส อีแวนส์ (Bruce Evans) แห่งมูลนิธิพุทธธรรมได้แปล *กรรมบุญชีวิต* เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากได้ตรวจสอบคำแปลแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลภาษาอังกฤษ และฉบับสองพากย์ เป็นครั้งแรก ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

สำหรับการพิมพ์ครั้งใหม่ในปี ๒๕๔๐ นี้ *กรรมบุญชีวิต* ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การปรับปรุงและเพิ่มเติมเนื้อหาในพากย์ภาษาไทย พร้อมทั้งตรวจชำระคำแปลภาษาอังกฤษ ทั้งส่วนเดิมและส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ ประการหนึ่ง และการนำเอาเรื่อง "มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ" มาพิมพ์เพิ่มเข้าเป็นส่วนนำหน้า อีกประการหนึ่ง โดยมีเหตุปรารภดังนี้

(ก) ลุถึงปี ๒๕๔๐ นี้ อาจารย์บรูส อีแวนส์ เห็นว่า *กรรมบุญชีวิต* ฉบับแปลที่ทำได้เดิม เป็นการแปลแบบจับความ เมื่อมีการพิมพ์ทั้งพากย์ภาษาไทยและพากย์ภาษาอังกฤษรวมเป็นเล่มเดียวกัน ควรจะให้คำแปลนั้นตรงกับภาษาไทยอย่างแม่นยำและสมบูรณ์มากขึ้น จึงชำระคำแปลใหม่ ตลอดเล่ม

ระหว่างรอการสอบทานคำแปลก่อนจัดพิมพ์ ผู้เรียบเรียงเห็นเป็นโอกาสอันควรที่จะเพิ่มเนื้อหาบางอย่างที่คิดไว้ เพื่อให้หนังสือใกล้ความสมบูรณ์มากที่สุด จึงได้เพิ่มหลักธรรมสำคัญเรื่อง *บุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรค* เข้ามา และจัดเป็นบทแรกของหนังสือ ให้ชื่อว่า "คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ" กับทั้งได้เปลี่ยนชื่อ บทนำ

ใหม่ จาก “คนเต็มคน” เป็น “คนกับความเป็นคน”

นอกจากนี้ ใน หมวดสอง (คนกับชีวิต) ได้ย้ายบทที่ ๘ (คนไม่หลงโลก) ไปเป็นบทสุดท้ายของหมวด (บทที่ ๑๒)

พร้อมนั้นก็ได้แทรกเสริมเพิ่มความปรับสำนวนในที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง เพื่อให้หนังสือได้ความครบถ้วนทางธรรม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากขึ้น

(ข) หลังจากทำงานปรับปรุง*ธรรมนุญชีวิต* เสร็จเรียบร้อยแล้ว ระหว่างรอการพิมพ์ มีเหตุประจวบให้ผู้เรียบเรียงจัดทำหนังสือเสรีจอีกเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือขนาดเล็ก ชื่อว่า *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ*

"มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ" นั้น เดิมเป็นบทสรุป จัดไว้เป็นภาคผนวกของหนังสือที่มีชื่ออย่างเดียวกันนั้น ซึ่งเกิดจากกรรมกาและคำอวยพรในพิธีลาสิกขาของผู้บรรพชาอุปสมบทตามประเพณีบวชเรียน และมีผู้คร่ำครวญขอพิมพ์เป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๗

ต่อมา เมื่ออธิบดีกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ขออนุญาตพิมพ์บทสรุปนั้นแจกเป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ ๑ มกราคม ๒๕๔๑ ผู้เรียบเรียงได้รับปรุงให้กะทัดรัดอ่านง่ายและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยปรับข้อความและสำนวนตามหนังสือ*ธรรมนุญชีวิต* ที่เพิ่งแก้ไขปรับปรุงใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้ขอให้อาจารย์บรูส อีแวนส์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้เข้าชุดกันกับหนังสือ*ธรรมนุญชีวิต* ที่มีทั้งพากย์ภาษาไทย และพากย์แปลภาษาอังกฤษ

"มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ" นี้ เกิดจากความดำริที่จะย้ำเน้นถึงความสำคัญของการที่ชาวพุทธควรจะมีข้อปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง โดยรื้อฟื้นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ใน*สังคาลกสูตร* (ที.ปา.๑๑/๑๗๒-๒๐๖) ขึ้นมาส่งเสริมให้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับชาวพุทธ ที่จะยึดถือปฏิบัติกันอย่างเป็นมาตรฐานทั่วไป ในการที่จะดำเนินชีวิตและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ตั้งงามมีความสุขความเจริญ อันจะเป็นการสอดคล้องกับมติดั้งเดิมที่อรุณกถากล่าวว่า *สังคาลกสูตร* นั้น เป็น "คิหิวินัย" คือ วินัยของคฤหัสถ์ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน (ที.อ.๓/๑๓๔, ๑๕๑) คู่กันกับ "ภิกขุวินัย" คือ วินัยของพระภิกษุสงฆ์

เนื้อหาทั้งหมดของ "มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ" นี้ มีรวมอยู่แล้วในหนังสือ

ธรรมนุญชีวิต ถือได้ว่า "มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ" เป็นเกณฑ์อย่างต่ำสำหรับการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ส่วน **ธรรมนุญชีวิต** เป็นประมวลหลักธรรมทั่วไปเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งอาจถือเป็นส่วนขยายของ "มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ"

ผู้ปฏิบัติอาจใช้ "มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ" เป็นเกณฑ์ตรวจสอบเบื้องต้นสำหรับการดำเนินชีวิตของตน แล้วก้าวสู่คุณสมบัติและข้อปฏิบัติใน **ธรรมนุญชีวิต** เพื่อดำเนินชีวิตให้ดีงาม มีความสำเร็จ และเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น จนถึงความสมบูรณ์

ในด้านการแปล อาจารย์บรูส อีแวนส์ ได้ตั้งใจทำงานนี้ด้วยฉันทะ วิริยะ และอาศัยความชำนาญในการแปล งานจึงสำเร็จด้วยดี นอกจากนั้น ในระหว่างตรวจชำระและสอบทานคำแปล ก็ยังได้ปรับปรุงขัดเกลาถ้อยคำข้อความและสำนวนไปเรื่อยๆ ด้วยฉันทะเจตนาที่จะให้ **ธรรมนุญชีวิต** ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้มีความถูกต้องแม่นยำ น่าอ่านมากที่สุด จึงขออนุโมทนาอาจารย์บรูส อีแวนส์ ไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ระหว่างนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เรียบเรียงมีงานต่างๆ คั่งค้างมาก และอาพาธบ่อยๆ ดร.สมศีล ฌานวิงสะ รองศาสตราจารย์ แห่งสถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความเอื้อเฟื้อประสานงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และโดยอนุเมตตาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีน้ำใจมาช่วยให้กำลังร่วมมือสนับสนุน ผ่อนเบาภาระในการทำงานทางวิชาการ ข้อเสนอแนะต่างๆ และการร่วมพิจารณา ของ ดร.สมศีล ฌานวิงสะ ได้อำนวยประโยชน์แก่งานนี้อย่างมาก ขออนุโมทนาความมีน้ำใจเกื้อหนุนของ ดร.สมศีล ฌานวิงสะ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนในการจัดเตรียมต้นแบบเพื่อการตีพิมพ์ โดยเฉพาะฉบับสองพากย์ ไทย-อังกฤษ ได้อาศัยพระครูปลัดปิฎกวิวัฒน์ (อินคร จินดาปญโญ) ช่วยดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย จึงขออนุโมทนาพระครูปลัดปิฎกวิวัฒน์ เป็นอย่างมาก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๐

หมายเหตุ: ต่อมา ณ ๑๐ ส.ค. ๒๕๔๓ ได้ปรับ "ภาค ๑: มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ" ให้ง่ายขึ้น และเปลี่ยนชื่อเป็น "วินัยชาวพุทธ" แล้ว ดร.สมศีล ฌานวิงสะ ได้ปรับปรุงคำแปลภาษาอังกฤษ ให้ตรงกัน

ที.อ.	ทีฆนิกาย อฏฺจกถา (สุมงฺคลวิลาสินี)	วินย.อ.	วินย อฏฺจกถา (สมนุตปาสาทิกา)
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฐิกวคฺค	วินย.ฎีกา	วินยฎฺจกถา ฎีกา (สารตฺถทีปนี)
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวคฺค	วิภงฺค.อ.	วิภงฺค อฏฺจกถา (สมฺโมทวิโนทนี)
ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลกขนฺธวคฺค	วิมาน.อ.	วิมานวตฺถ อฏฺจกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ธ.อ.	ธมฺมปทฏฺจกถา	วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺค
นิตฺ.อ.	นิตฺเทศ อฏฺจกถา (สทฺธมฺมปชฺไซติกา)	วิสุทฺธิ.ฎีกา	วิสุทฺธิมคฺค มหาฎีกา (ปรมตฺถมณฑุสา)
ปญฺจ.อ.	ปญฺจปกรณ อฏฺจกถา (ปรมตฺถทีปนี)	สงฺคณฺี อ.	ธมฺมสงฺคณฺี อฏฺจกถา (อฏฺจสาสินี)
ปฎฺธิสฺ.อ.	ปฎฺธิสมภิทามคฺค อฏฺจกถา (สทฺธมฺมปกาลินี)	สงฺคท.	อภิธมฺมตฺถสงฺคท (อภิธมฺมตฺถวิภาวินี)
เปต.อ.	เปตวตฺถ อฏฺจกถา (ปรมตฺถทีปนี)	สฺ.อ.	สฺยุตฺตนิกาเย อฏฺจกถา (สารตฺถปกาลินี)
พุทฺธ.อ.	พุทฺธวํส อฏฺจกถา (มคฺชรตฺถวิลาสินี)	สฺ.ข.	สฺยุตฺตนิกาเย ขนฺธวาวคฺค
ม.อ.	มชฺฌิมนิกาเย อฏฺจกถา (ปปญฺจสุทนี)	สฺ.นิ.	สฺยุตฺตนิกาเย นินทานวคฺค
ม.อุ.	มชฺฌิมนิกาเย อฺปริปถนุณาสก	สฺ.ม.	สฺยุตฺตนิกาเย มหาวาวคฺค
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาเย มชฺฌิมปถนุณาสก	สฺ.ส.	สฺยุตฺตนิกาเย สคานวคฺค
ม.มู.	มชฺฌิมนิกาเย มุลปถนุณาสก	สฺ.สพฺ.	สฺยุตฺตนิกาเย สพฺายตฺนวคฺค
มงฺคล.	มงฺคลตฺถทีปนี	สุตฺต.อ.	สุตฺตนิปาต อฏฺจกถา (ปรมตฺถไซติกา)
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหา		
วินย.	วินยปิฎก		

หมายเหตุ:

คัมภีร์สำคัญที่ใช้อ้างอิงกันไป ได้นำมาลงไว้เกือบทั้งหมด แม้ว่าบางคัมภีร์จะมีได้มีการอ้างอิงในหนังสือนี้

